

АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ СЕРЕДНЬОВІЧНИХ ХРИСТИЯНСЬКИХ ПОХОВАЛЬНИХ ПАМ'ЯТОК НА ТЕРИТОРІЇ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ ПІСЛЯ 1939 РОКУ

Ірина ЛУЦИК

*Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України,
вул. Винниченка, 24, 79008, м. Львів, Україна,
e-mail: irynalutsyk00@gmail.com*

Запропоновано продовження опублікованої в попередньому випуску статті, присвяченої археологічним студіям середньовічних християнських поховальних пам'яток на території Галицько-Волинських земель, проведених до 1939 р. У зв'язку з тим, що вказані терени в різний час перебували під владою різних держав, у складі яких і відбувалися археологічні вивчення поховальних пам'яток, накопичення матеріалів та їхня публікація тощо, було виокремлено кілька періодів дослідження. Зазначено, що вкотре зміни на політичній карті світу відбулися з початком Другої світової війни й пов'язані з формуванням нового польсько-радянського кордону 1939 р., а згодом 1945 р., внаслідок чого колишні Галицько-Волинські землі ввійшли до складу Польщі та УРСР. Востаннє обмін територіями спостережено 1951 р. Саме ці межі польсько-українського кордону затверджено з проголошенням незалежності України в 1991 р., і вони залишаються незмінними дотепер.

У зв'язку з цим окремо схарактеризовано дослідження, проведені на території України та Польщі. При цьому в межах першої виділено два періоди: 1939–1991 рр. (радянський) та 1991 р. – дотепер (український). Дослідження на території Польщі окреслено періодом 1939 р. – дотепер.

Встановлено, що дослідження, що відбувалися у складі УРСР (третій період), продовжили традицію вивчення середньовічної храмової архітектури, а відтак і розташованих у комплексі поховань, а втім, значну кількість некрополів виявляли випадково. Спостережено, що інформація про них доволі узагальнена, і це пов'язано як із завданнями, які ставили перед собою науковці, так і зі станом тогочасної методики дослідження. Суттєвий прогрес у розвитку останньої зауважено лише з 1970-х років, однак, попри окремі випадки залучення антропологів до процесу вивчення поховальних пам'яток, ця практика була радше винятком, аніж правилом. Проте за цей час накопичено значну джерельну базу, яка в поєднанні з матеріалами попередніх студій дала змогу здійснити перші узагальнювальні дослідження, присвячені похованням IX–XIII ст. Констатовано, що частину матеріалів вивезено з України.

Зазначено, що з проголошення незалежності України розпочався новий період (четвертий) у вивченні досліджуваної проблематики, зрештою, як і наукової традиції загалом. Право на проведення археологічних досліджень здобули лише українські науковці, а матеріали розкопок перестали вивозити в союзні республіки. У цей період відзначено подальше прогресування методики розкопок і фіксації виявленого матеріалу. Спостережено, що до досліджень все частіше залучають антропологів; відбувається переосмислення підходів до вивчення поховальних пам'яток загалом; з'являється все більше узагальнювальних праць, присвячених цій проблематиці, а самі пам'ятки все частіше стають об'єктом дослідження.

Встановлено, що проведенні розкопки на території Польщі, яка в післявоєнний період увійшла до переліку країн соцтабору й до 1989 р. залишалася сателітом СРСР, відзначаються поглибленим вивченням етногенезу слов'ян та пам'яток княжої доби на польсько-руському пограниччі. Саме це спричинило занепокоєння серед польських науковців щодо можливої зміни кордону на користь СРСР у майбутньому. Тоді й у наступні десятиліття відкрито низку поховальних пам'яток. Особливістю проведених досліджень визначено якісний методичний рівень і відбір антропологічного матеріалу для

аналізу щонайменше з 50-х років ХХ ст. Акцентовано, що впродовж останнього десятиліття здійснюється фаховий аналіз накопиченого раніше матеріалу, його верифікація, узагальнення та публікація, а поза тим відкрито низку нових пам'яток. Зауважено, що вивчення поховальних пам'яток відбувається на засадах міждисциплінарності.

Ключові слова: історія досліджень, археологія, поховання, християнство, середньовіччя, Русь.

У результаті попередніх студій авторка виокремила два періоди археологічних досліджень середньовічних християнських поховальних пам'яток на території Галицько-Волинських земель, проведених до 1939 р.: перша половина/середина ХІХ ст. – 1918 р. – у складі Російської та Австрійської імперій (згодом Австро-Угорської) та 1918–1939 рр. – у складі Польщі. Події ж Другої світової війни вкотре зумовили зміни на політичній карті світу, відтак досліджуваний регіон знову опинився у складі різних держав. Ці зміни впливали на всі сфери діяльності, зокрема й наукову. Формування нових кордонів у післявоєнний період, які актуальні і досі, змушують окремо схарактеризувати дослідження, що відбувалися на території України та Польщі. У межах першої виділяю два періоди: 1939–1991 рр. (радянський) та 1991 р. – дотепер (український). Дослідження на території Польщі окреслюю періодом 1939 р. – дотепер.

Період третій. 1939–1991 рр. (радянський). Приєднання території західноукраїнських земель до УРСР у 1939 р. обумовило реорганізацію наукових установ регіону та переведення їх на методи радянського управління [Ситник, 2012, с. 165]. Головною установою, що здійснювала науково-дослідницьку діяльність в Україні у галузі археології, був київський Інститут історії матеріальної культури ВУАН, який 1938 р. перейменовано на Інститут археології АН УРСР [Толочко, 2015]. На заході України в 1940 р. створено Львівське відділення Інституту археології АН УРСР на базі науковців ліквідованого Наукового товариства ім. Шевченка й археологів реорганізованого Львівського університету. Очолив установу проф. Маркіян Смішко [Смішко, 1952, с. 352]. Львівське відділення інституту, а також Львівський університет та обласні краєзнавчі музеї (Львова, Володимира, Рівного, Луцька, Івано-Франківська, Тернополя і Чернівців) стали головними осередками наукової археологічної діяльності, на базі яких організовували постійні археологічні експедиції й у чийх фондах зберігаються виявленні під час розкопок артефакти і дотепер.

Дослідження поховальних пам'яток на Волині в цей період розпочалися з повторного обстеження підпитувального могильника у Тараканові 1947 р. Розвідки на пам'ятку ініціював її першовідкривач Михайло Островський, сама ж експедиція відбувалася під керівництвом Маркіяна Смішка [Смішко, 1947, с. 93–94; Смішко, 1948, с. 93–94; Свешніков, Нікольченко, 1982, с. 57; Прищеп, Ткач, 2016, с. 45; Луцик, 2019, с. 280–284].

Нові відкриття середньовічних християнських поховальних пам'яток припали на 1950-ті роки, коли храмовою архітектурою зацікавилися дослідники з Ленінграда. Так, 1955 р. Михайло Каргер здійснив розкопки в ур. Михайлівщина у княжому Володимирі й віднайшов рештки погано збереженої споруди ХІІ–ХІІІ ст., яка, ймовірно, була частиною Михайлівського храму чи розташовувалася поряд [Каргер, 1958, с. 22]. Припускаю, що йдеться про раніше відкриту на цьому місці цегляну гробницю із похованням усередині, череп якого пробитий великим кованим цвяхом. У цей же період науковець здійснив розвідки на околиці стольного міста, неподалік с. Заріччя в ур. Онуфріївщина, де колись знаходили людські кістки, а також енкалпійон. Як наслідок йому вдалося зібрати значну кількість полив'яних долівкових плиток від храму ХІІ–ХІІІ ст. [Цинкаловський, 1935, с. 103; 1937, с. 205; Каргер, 1958, с. 11]. Повторні дослідження тут провели Михайло Кучинко 1975 р. та Анна Пескова в 1982–1983 рр. Цими розкопками локалізовано найбільше скупчення полив'яних плиток, яке інтерпретували як залишки церкви, та виявлено кілька ґрунтових безінвентарних поховань [Кучинко, 1976, с. 350; Пескова, 1982, с. 10–13; 1984, с. 316; Терський, 2010а, с. 99–101].

Повторні дослідження храму в ур. Федорівщина 1975 р. здійснив Павло Раппопорт. Розкопки підтвердили наявність 5 синхронних із храмом (друга половина XII ст.) цегляних гробниць, що перебували під підлогою нартексу, й останків близько 15 покійників. Ще одне поховання виявили біля зовнішньої стіни церкви. Варто відзначити, що під фундаментами Старої Катедри відкрили рештки фундаменту давнішого храму [Раппопорт, 1976, с. 384–385; 1977, с. 261–262].

Археологічні розкопки на місці встановленого кам'яного хреста, де за легендою існував Пересопницький монастир, здійснив Володимир Терський у 1977 р. і 1979 р. Як наслідок, відкрито ґрунтовий і підплитовий некрополі [Терський, 1978, с. 16; Терський, 1980, с. 10–12].

Упродовж 1984–1986 рр. церкву Івана Богослова на території Луцького замку досліджувала Мар'яна Малевська [Малевская, 1999]. Біля її апсиди в 1989–1990 рр. Борис Сайчук відкрив цегляну гробницю із похованням чоловіка, чий череп був пробитий стрілою, більше відоме як поховання князя Ізяслава Інгваревича. Ще одне ґрунтове поховання розкопали поруч [Сайчук, 1988–1990, с. 3–4, 16–17; Сайчук, Троневиц, 1990, с. 16–17; Баюк, Долженко, 2013]. Очевидно, кладовище існувало в Сіянцях, де неодноразово виявляли людські кістки й знайдено енкалпійон [Петегиріч, Позіховський, 2005].

Що ж стосується усіх інших поховань, то їх знайдено внаслідок цілеспрямованих досліджень інших типів пам'яток, зокрема й хронологічно. Йдеться про відкриті ґрунтові захоронення на Товарній Горі у Зимному в 1952 р. під керівництвом Юрія Захарука [Захарук, 1952/26, с. 19–22], у Крилові в 1963 р. під керівництвом Лариси Крушельницької [Крушельницька, 1963; Петегиріч, 2011], Лопавші в 1960 р. – Ігоря Свешнікова [Черниш, 1982, с. 220–221].

Під час господарських робіт відкрили підплитовий могильник у Перемилі, який зафіксував В. Терський 1985 р. [Терський, 1986, с. 20–22; 1987, с. 11–12]. Одне поховання, ймовірно княжої доби, віднайшли під час досліджень середньовічного укріпленого поселення в Городищі Луцького р-ну під керівництвом М. Кучінка 1977 р. [Кучинко, 1977/90, с. 6].

У 1980 р. ґрунтові захоронення в Дорогобужі дослідив Юзеф Нікольченко, а в наступні роки (1982–1989) кілька пам'яток виявив Богдан Прищеп [Прищеп, 2011, с. 52–54, 97–98, 120–121; 2018, с. 281–283; Долженко, Прищеп, 2015]. Ще кілька ґрунтових, а можливо й одне підплитове, Б. Прищеп дослідив на околиці Рівного в ур. Дворець [Прищеп, 1983/95, с. 23–24; табл. 24; Прищеп, 2018, с. 285].

У 1947 р. Михайло Островський разом із Володимиром Чеботкевичем та Іваном Фалтусом, здійснюючи обстеження в межах історичних земель Волині, задокументували підплитове поховання в Людвищі, а щонайменше з 1961 р. такі захоронення відомі в Онішківцях [Терський, 2010b, с. 257, 260–261].

Низку ґрунтових, а разом із тим і підплитових поховань виявляли дослідники в Пліснеську: Ярослав Пастернак (1940), Іван Старчук (1948–1949), Володимир Гончаров, Олексій Ратич, Тетяна Пласкській (1949), Михайло Кучера (1953), Роман Багрій (1970–1971, 1988) та Микола Пелешишин (1980). [Пастернак, 1948, с. 146; Старчук, оп. № 5. од. зб. № 49, арк. 2–3, 18, 25–27, 29, 31–33, 35, 36, 52, 54, 58–60, 68, 75, 77, 81, 88–89, 102, 105; 1948/20, с. 2–3, 7–8, 10, 16, 18, 52–55; 1952, с. 394, табл. II; оп. № 5. од. зб. № 36, с. 41–44; 1949, с. 98; Кучера, 1953/5; 1959, с. 142–143; 1986, с. 326; Ратич, 1957, с. 27; Багрій, 1971, с. 5–10; 1970/82, с. 2–5; 1973, с. 3; 1989, с. 1–6; Багрій, Ратич, 1971, с. 300; Багрій, 1990, с. 112–113; Багрій, Овчинніков, 1991, с. 13].

Унаслідок кількарічних розкопок (1973, 1975, 1976) Владислава Кропоткіна в Ромоші (неподалік Сокаля) відкрито раніше невідомий ґрунтовий могильник XI–XII ст. [Кропоткин, 1975/124, с. 2–3; 1976/114, с. 1; 1974, с. 295; 1976, с. 344–345; 1978, с. 314]. Упродовж 1987–1988 рр. дослідження в Белзі проводив Володимир Петегиріч. У підсумку здійснених розкопок верифіковано місце розташування дослідженого Ярославом Пастернаком могильника в ур. Монастирище та Клименщина, відкрито ще одне кладовище в ур. Трійця [Петегиріч, 2001,

с. 201–202; 2020, с. 290–295]. Одне ґрунтове поховання у Добрячині поблизу Червонограда виявлено під час експедиції Миколи Пелешішина 1989–1991 рр. [Пелешішин, 1993, с. 83].

У Львові ґрунтові захоронення під підлогою нави церкви Івана Хрестителя XIV ст. [Малевская, Иоаннисян, Могитич, Бучко, 1978, с. 352–353; Малевская 1977/88] в 1984 р. розкопав Р. Багрій. Також у центральній частині нави простежено прямокутну у плані яму – місце від центрального поховання, яке можливо було в саркофазі [Багрій, 1984/115].

Понад десяток кладовищ і кілька церков у різний період досліджень відкрили в літописному Звенигороді: Ігор Сवेशніков (1953–1955, 1978, 1980–1991), Галина Власова (1954, 1957, 1960–1962), Олексій Ратич (1965–1966, 1968–1969, 1971–1973) [Сवेशніков, 1990, с. 5–7; Сवेशніков, 1991, с. 6–7; Сवेशніков, 1994, с. 2–8; Swiesznikow, Hurało, 1996; Власова, 1961, с. 115–120; Hurało, 2010, с. 234–235, 239, 241; Гупало, 2010, с. 209–213; 2014, с. 52, 148–149, 194, 235, 410, 413–414, 417–420].

Ґрунтове й підплатове поховання у 1946 р. розкопав І. Сवेशніков у Смільниці, що на Самбірщині [Сवेशніков, 1949], а в 1956 р. – ґрунтовий могильник у Зеленче (літописна Тереховля) [Сवेशніков, 1959, с. 12; Юхимчук, 2015, с. 207].

1970–1980-ті роки відзначилися активними розвідковими роботами Юрія Малєєва на Поділлі. Археолог відкрив одразу кілька нових кладовищ у Кривче, Бедриківцях, Близанці, Виноградному, Зозулинцях, Касперівцях та Угриньківцях. Ще одну пам'ятку зафіксував на Івано-Франківщині – в Ясеневі-Пільному [Малєєв, 1994, с. 32; 1971/85, с. 8; 1973, с. 104; Малєєв, 1983, с. 285; Ягодинська, 2018, с. 143, 158, 164].

Дослідження на Поділлі тривали й надалі під керівництвом різних науковців. Ґрунтове поховання відкрив 1988 р. у Старому Збаражі Олександр Ситник [Миська, 2011, с. 191, 203], кілька в 1987 р. у Городищі Зборівського р-ну – Олег Гаврилюк [Миська, 2011, с. 203; Ягодинська, 2018, с. 171], того ж року випадково віднайшли підплатове в Лозовій [Ягодинська, 2018, с. 197; 2007, с. 352, 354], а в 1970–1980-х роках – у Рукомиші й Усті [Ягодинська, 2007, с. 349, 351; 2018, с. 144, 147; Миська, 2011, с. 202; Приходнюк, 1977, с. 103].

Упродовж 1970–1990-х років 26 поховань відкрив на багатошаровій пам'ятці Ігор Герета в Чернелові-Руському [Герета, 2013, с. 99–102; Ягодинська, 2018, с. 78–81]. Цей же дослідник разом із Тарасом Ковальчуком 1975 р. віднайшов рештки саркофага в Мухавці [Ягодинська, 2018, с. 90, 204]. Кілька кладовищ у Бакоті відкрили в 1964 р. і впродовж 1974–1975 рр. експедиції у складі Петра Горішнього, Романа Юри та Стефанії Баженової [Винокур, Хотюн, Приходнюк, 1964/41, с. 6–7; Горішний, Юра, 1974/6г; Горішний, Юра, 1975, с. 268–269; 1975/27в; 1976, с. 318; Винокур, Горішний, 1994, с. 336]. В 1974 р. Тамара Мовша відкрила могильник у Жванці, який дослідили в 1976 р. [Маярчак, 2018, с. 400–404; Бузян, Якубенко, 2014].

Упродовж 1939–1940 рр. Я. Пастернак разом із І. Старчуком продовжили дослідження Успенського собору в Крилосі, на схід від апсиди якого розкопали низку ґрунтових поховань княжої доби [Пастернак, 1998, с. 195–201].

Сенсаційне відкриття катедрального галицького храму дало поштовх для нових археологічних досліджень у післявоєнні роки й наступні десятиліття, метою яких стали спроби, варто сказати успішні, локалізації нових та повторне фахове дослідження знайдених наприкінці XIX ст. сакральних споруд.

У 1955 р. і 1959 р. пам'ятки у Крилосі та Побережжі досліджував Михайло Каргер, а в 1989 р. на останній працював Богдан Томенчук [Каргер, 1960, с. 70–71; 1976, с. 55–59; Томенчук, 2006, с. 52–53].

1980-ті роки відзначилися низкою вагомих відкриттів як храмової архітектури, так і кам'яних саркофагів та прицерковних кладовищ. Ідеться про дослідження на околицях Крилоса Олега Іоаннісіана в 1988 р. (Воскресенська церква), Юрія Лукомського в 1981–1984 (Кирилівська церква), 1987 (на Церквиськах), 1988–1993 (на Царинці), 1989 (Воскресенська церква) [Лукомський, 2001; 1998а, с. 594–607; 1998б, с. 559–593; 2018, с. 167–208]. Кілька зруйнованих оранкою поховань, серед них підплатове, виявила експедиція у складі Вітольда

Ауліха, Ігоря Могитича, Володимира Петегирича й Ігоря Чугайди в 1974 р. в ур. Кашики [Аулих, Могитич, Петегирич, Чугайда, 1975, с. 254].

Дослідження Спаської церкви в 1979, 1981–1982 рр. і ротонди-квадрифолю «Полігон» в 1979 р. у Шевченковому провів О. Іоаннісян [Іоаннісян, 1981/38; 1986; 1980, с. 273; 1982, с. 39–46; 1983, с. 231–244; Томенчук 2006, с. 34–36]. А в 1982, 1985, 1988–1989 рр. він же розкопав могильник на Залукві в ур. Мніський Сад та 1985 р. ур. Цвинтариська. Продовжив дослідження великого кладовища в першому Б. Томенчук у 1990 р. [Іоаннісян, 1989/117, с. 1–2; 1988/159, с. 1, 3–4; Томенчук, 1990/93; 2006, с. 42, 45–46].

Значні за площею могильники з різним типом поховань, а також ротонду відкрив Б. Томенчук у 1981–1984 рр. в Олешкові [Томенчук, 1981/33; 1982/123; 1983/100; 1984/169; 1993, с. 94–95; 2006, с. 103–108], а в 1988–1989 рр. у Пітричі [Томенчук, 1989/158; 2006, с. 48–49] та Буківні [Томенчук, 2006, с. 92–94].

У 1949 р. Верхньодністрянська експедиція Львівського відділу Інституту археології АН УРСР під керівництвом О. Ратича віднайшла низку середньовічних пам'яток на Івано-Франківщині, зокрема й поховальних у Корневі, Михальчі, обстежила городище в Копачинцях, де 1953 р. розкопала могильник із ґрунтовими й підплитовими похованнями [Ратич, 1949, с. 12, 54; 1953; 1955, с. 162–163; 1957, с. 47–48; Томенчук, 2006, с. 94–95; Луцик 2021].

Дослідження на Буковині в цей період головно пов'язані з постаттю Бориса Тимощука та діяльністю Чернівецького краєзнавчого музею. Найвагоміше відкриття археолога в контексті досліджуваної проблематики – розкриття білокам'яного триапсидного храму XII ст. у літописному Василеві та його некрополя в 1948, 1958–1959 рр. Унаслідок розкопок віднайдено 17 кам'яних саркофагів, 6 костниць, десятки ґрунтових і кілька підплитових поховань [Тимошук, 1952а, с. 399–400; 1958/19, с. 5–7; 1959/22, с. 5–6, 8–13, 15–16; 1969, с. 88–96; 1982, с. 144–152, 159–161; Пивоваров, 2020, с. 68–81, 82–83]. Однак потрібно відзначити, що результати цих досліджень, насамперед виявлених поховань, опубліковані вкрай узагальнено. Дещо доповнюють картину археологічні звіти, проте частина з них відсутня у профільних наукових архівах, а частина – недостатньо деталізована.

У 1959 р. Б. Тимошук продовжив обстеження у Василеві в ур. Замчище, де відкрив підплитове поховання. Рештки дерев'яної церкви та некрополя там же розкопав Б. Томенчук у 1978, 1984–1985 рр. [Тимошук, 1959/22, с. 2; 1982, с. 158; Томенчук, 1978/68, 4; 1985/61, с. 15–17; 1992, с. 94; 2006, с. 98–99; Пивоваров, 2010, с. 11; 2011, с. 392–396; 2020, с. 84–85]. У 1964 р. Б. Тимошук дослідив поховання в ур. Хом і приблизно тоді ж в ур. Жигулівка [Тимошук, 1969, с. 77, 94].

Саме Б. Тимошук упродовж 1940–1970-х років відкрив і зафіксував найбільшу кількість поховальних пам'яток на Буковині, а саме: Вікно, Дорошівці, Митків, Мусорівка, Чуньків, Макарів, Оселівка, Борівці (разом з Іоном Винокуром) (у 1985–1986 рр. розкопки підплитового й ґрунтового могильника там здійснював Віктор Войнаровський [Войнаровський, 1992, с. 33–45; Гуцал, 2020, с. 51]); Дубівці, Ошихліби, Іванківці, Милятинці, Новосілка, Шипинці, Чорнівка (ґрунтові поховання у наступні два десятиліття на цій пам'ятці відкривали Михайло Филипчук у 1982 р., Любомир Михайлина, Ігор Возний, Сергій Пивоваров упродовж 1989–1992-х років [Возний, 1998, с. 115–122; 2009, с. 338–339, 363, 371–374, 376]); Василівка, Гвіздівці, Коболчин, Кулішівка, Дарабани, Клішківці, Перебиківці, Пригородок, Санківці, Ленківці (на Дністрі й Пруті), Вікно [Тимошук, 1969, с. 74, 146, 147, 149, 151, 156, 161, 163; 165, 166, 168, 169, 171, 174, 179; 1952b, с. 413–414; 1953/18, с. 8; 1957; 1959, с. 255–256; 1974, с. 82–83; 1976, с. 96; 1982, с. 162, 179, 191, 110, 167, 175, 177, 182; Пивоваров, 2006, с. 73, 160, 173, Винокур, 1957/21, с. 4–5; Тимошук, Винокур, 1962, с. 73; Возний, 2009, с. 363; Черниш, 1982, с. 140]. Дані про більшість із них опубліковані фрагментарно.

Курганний могильник та ґрунтові поховання на міжкурганному просторі у Дністрівці 1980 р. дослідили Галина Смірнова та Богдан Томенчук [Томенчук, 1985, с. 91–92; Томенчук,

2006, с. 86–87]. Кілька ґрунтових у Ленківцях на Дністрі виявила Катерина Черниш [Ратич, 1957, с. 75; Черныш, 1950, с. 15–16, 27–28; 1952, с. 50–51].

Підсумовуючи результати студій, проведених у радянський період у дослідженнях християнських поховальних пам'яток, потрібно відзначити: значну частку захоронень виявлено переважно в результаті локалізації сакральної архітектури княжої доби чи випадково під час дослідження пам'яток іншого типу. В останньому випадку вони фіксувалися часто побіжно, відсутня або ж подана дуже узагальнено інформація щодо укладу рук чи наявності поховального інвентарю, часто відсутні стратиграфічні дані могильників). Загалом наукова якість висвітлення одержаних результатів була неоднаковою, що залежало передусім від рівня методики проведення розкопок, здійснюваних різними вченими впродовж тривалого періоду – 50 років. Тут варто зазначити, що суттєвий прогрес у розвитку методики археологічних досліджень став помітним лише з 1970-х років. Водночас залишалися проблеми щодо антропологічного вивчення тлінків. Лише в окремих випадках до опрацювання кісткового матеріалу залучали антропологів (Марину Веліканову, Тетяну Балуюєву), ці ж матеріали було вивезено до Росії. Переважно висновки щодо статеві-вікового складу похованих робили самі археологи, відтак цілком покладатися на ці результати неможливо. Потрібно відзначити й наявність низки розбіжностей в археологічних звітах та опублікованих працях, а відтак перегляд даних і їхня верифікація особливо актуальні.

Незважаючи на певні проблеми, важливо, що в цей період проведено перші узагальнювальні дослідження, присвячені похованням Х–ХІІ ст. Привертали увагу праця Є. Тимофєєва «Раселение юго-западной группы восточных славян по материалам могильников Х–ХІІ вв.» [Тимофеев, 1961] та ґрунтове монографічне каталогізоване дослідження Олександра Моці «Погребальные памятники южнорусских земель IX–ХІІІ вв.» [Моця, 1990]. Вийшли узагальнені публікації про поховальні пам'ятки на території Галицької землі й Волині: «Погребальные памятники Галицкой земли» авторства В. Ауліха та «Могильники Волины» В. Петегирича [Аулих, 1990, с. 152–155; Петегирич, 1990, с. 155–158].

При цьому варто відзначити, що в поле зору названих науковців потрапили різні види поховального обряду: кремація, підкурганні погребіння, інгумаційні поховання тощо. Водночас поглибленого аналізу суто християнських поховальних пам'яток не здійснено. Поза тим вказані праці дали поштовх до розуміння процесів, які відбувалися в духовному житті тогочасного населення, і стали свого роду незамінними «настільними книгами»/«методичками» для науковців у майбутньому.

Період четвертий. 1991 р. – дотепер (український). Цей період охоплює лише 30-річну історію археологічних відкриттів і пов'язаний із проголошенням незалежності України. Суттєвих змін у процесі організації та веденні археологічних розкопок одразу не відбулося. Проте відтоді дозвіл на проведення досліджень мають змогу одержувати лише українські спеціалісти. Припинилася і практика вивезення на зберігання за кордон українських артефактів.

Нові ґрунтові кладовища на Волині відкрив Святослав Терський у 1999–2000 рр. у Володимирі-Волинському та на його околиці – Заріччі [Терський, 2004, с. 64; 2002, с. 80; 2010а, с. 99, 183]. Також археолог зафіксував у 1997 р. знищений чорними копачами могильник у Чесному Хресті [Терський, 2010а, с. 112]. У 1992–1993 рр. дослідник працював у Луцьку, де відкрив церкву Івана Хрестителя XIV–ХV ст. і прицерковне кладовище біля неї. Згідно зі стратиграфічними спостереженнями, кілька поховань археолог датує ХІІІ ст. [Терський, 1998; 2006, с. 216–217].

Кілька різнофазових (Х–ХІ ст., ХІІІ–ХІV ст. і пізніших) кладовищ виявили під час рятівних досліджень у Рованцях 2010, 2014–2015 рр. [Златогорський, Бардецький, Ткач, 2010, с. 18; Під Луцьком..., 2014; Bertalan, Prohnenko, Verba, Fjodorov, Attila, 2019; Верба, 2018]. Однак опрацювання матеріалів із цієї пам'ятки було неможливим, оскільки більшість із них втрачена. У 2007 р. кілька поховань відкрила експедиція у складі Олександра Позіховського та Валерія

Самолюка в Лючині [Самолук, 2008, с. 270–271; Прищепа, 2018, с. 280–281]. Братську могилу в Корці розкопав Б. Прищепа 2018 р. [Прищепа, 2018, с. 284].

Ймовірно невелику церкву-каплицю та розташоване біля неї ґрунтове кладовище у 2003–2005 рр. виявив Б. Прищепа в Пересопниці [Прищепа, 2016, с. 82–85; Прищепа, 2018, с. 292–293]. У 2015–2016 рр. дослідник разом із Олексієм Войтюком та Василем Чекурковим здійснив верифікацію площі навколо раніше згаданого пересопницького кам'яного хреста. Ці розкопки підтвердили існування на цьому місці могильника XII–XIII ст. [Прищепа, Войтюк, Чекурков, 2016, с. 166; Прищепа, 2018, с. 287–292]. Два некрополя археологи відкрили в Рівному, зокрема на Басівкутському городищі в 1997–2001 рр. [Прищепа, 2016, с. 168; 2001/160, с. 17; 2018, с. 282, 284–285] та на пл. Короленка у 2007–2008 рр. [Прищепа, 2007/200, с. 6–10, 66–68; 2008/101, с. 7–10, 78; Прищепа, 2018, с. 285–289]. У 2010 р. Олександр Сілаєв і Віталій Ляска виявили ґрунтовий могильник у Цегові [Сілаєв, Ляска, 2012, с. 308]. Могильник на о. Кемпа в Дубно розкопали Юрій Пшеничний та Віталій Ткач у 2014 р. і 2017 р. [Пшеничний, 2014/51, с. 16–17; 2018, с. 8–11; 2018].

Одне з важливих відкриттів останніх років (2015, 2017–2019) – локалізація церкви XII–XIII ст. у Буську та кладовища біля неї. Дослідження, здійснені під керівництвом Петра Довганя та Наталії Стеблій, тривають досі [Стеблій, Довгань, 2018].

Ґрунтові некрополі на Галицько-Волинському пограниччі відкрили у Глинську (літописний Щекотів) у 2002 р. і 2004 р. під керівництвом Романа Чайки [Чайка, 2002/17, с. 9–11; Чайка, 2005, с. 458–459; Милян, Чайка, 2003, с. 185–186; Ляска, 2012, с. 507–508] і розташованій неподалік Любелі у 2010 р. під керівництвом Володимира Петегирича та Дмитра Павліва [Петегирич, Павлів, 2013, с. 211–212].

Новий етап археологічних досліджень у Пліснеську пов'язаний із діяльністю Михайла й Андрія Филипчуків. Унаслідок багаторічних студій на городищі та безпосередньо в 1993, 2001, 2003, 2013, 2015, 2016 і 2021 рр. дослідникам вдалося: закінчити розкопки, які розпочав Р. Багрієм у 1970–1971 рр., та виявити нові некрополі, представлені ґрунтовими й підплитовими похованнями, захороненнями в саркофазі [Филипчук, 1994; 2004, с. 328–332; 2006; 2014, с. 77–87; Филипчук, 2015; 2016; Филипчук, 2017, с. 66–70, 73–74; 2019, с. 43–44; 2020; Давнє жіноче поховання...].

Стаціонарні дослідження на Поділлі, на пам'ятці Зеленче, продовжила Марина Ягодинська 2012 р. Виявлені скелети з цього ґрунтового некрополя опрацювала антропологиня Тетяна Рудич [Ягодинська, 2018, с. 81–84; 185–186; Рудич, 2015]. Одне ґрунтове поховання відкрили в Теребовлі 2005 р. Роман Миська та Ярослав Погоральський на тому місці, де у X ст., на думку Б. Тимощука, існував культовий язичницький жертовник [Миська, Погоральський, 2006, с. 264–266].

Зафіксовані в результаті археологічних розвідок чи виявлені випадково поховання в 1999–2000-х роках у Дзвенигороді [Ягодинська, 2018, с. 140], Усті [Петегирі, Сохацький, 1996, с. 17; Миська, Погоральський, 2006/92, с. 20–21; Ягодинська, 2018, с. 143, 223], Рукомиші [Миська, 2011, с. 202; Ягодинська 2007, с. 349, 351; 2018, с. 147], Хомі [Миська, 2011, с. 202; Ягодинська, 2007, с. 349, 351; 2018, с. 147], Оліїв [Ягодинська, 2018, с. 175], Вістрі [Миська, 2011, с. 203; Ягодинська 2018, с. 180], Доброводах [Тилішак, 2006, с. 356], Онишківцях [Ягодинська, 2006, с. 141].

Великий некрополь, представлений як підплитовими, так і ґрунтовими похованнями, відкрили біля дерев'яної церкви XII–XIII ст. у Соکیلці. Пам'ятку розкопували впродовж кількох сезонів під керівництвом Володимира Захар'єва (1992–1997 та 2000–2001) [Захар'єв, 1992/51; 1993/66; 1994/60; 1995/57; 1996/38; 1997/16; 2000/15; 2001/190; Захар'єв, 2014; Маярчак, 2008, с. 31–32; 2018, с. 270–287]. Дві поховальні ніші у стіні Бакотського печерного монастиря і кілька ґрунтових могил біля нього віднайшли в 1999, 2006–2007 рр. Олександр Баженов та Валерій Мегей [Баженов, Мегей, 2007] і 2017 р. експедиція під керівництвом Павла Нечитайла

[Нечитайло, Долженко, Старенький, Болтанюк, Горбняк, 2018]. Поховання матері й дитини останній відкрив неподалік печери в Мамаївцях, що на Буковині [Нечитайло, 2012, с. 134].

Некрополь XIII ст. у центральній частині замкового подвір'я Кам'янця-Подільського виявила Лариса Виногородська в 2018–2019 рр. Результати цих досліджень у науковій літературі поки неопубліковані [Археологічні дослідження..., 2018/2019]. Ще один могильник на території Старого міста віднайшла експедиція під керівництвом Петра Болтанюка 2021 р. [Олійник, 2021].

Продовжилися і дослідження княжого Галича в Шевченковому в 1991–1993, 2009 рр. під керівництвом Б. Томенчука [Томенчук, 2006, с. 34–37; 2009, с. 4–6, 21–31; Лукомський, 2020, с. 409–411], Крилосі в 1993–1994, 1998–1999 рр. під керівництвом Ю. Лукомського [Лукомський, 2002, с. 585–586; Мельничук, Томенчук, Лукомський, 2006, с. 45–50], у 1994 р. під керівництвом Б. Томенчука [Лукомський, 2001; Томенчук, 2006, с. 50–51] та 2003 р. і 2004 р. під керівництвом Б. Томенчука й О. Мельничука [Томенчук, 2006, с. 51; Томенчук, Мельничук, 2017, с. 70–76]. У 1991–1992 рр. Б. Томенчук досліджував могильник на Залукві [Томенчук, 2006, с. 42].

Неодноразові обстеження Пруто-Дністерського межиріччя здійснював Сергій Пивоваров. Кілька поховань дослідник відкрив у Василеві в 1997 р. та 2008 р. і цікаве підплитове в Онуті у 1998 р., зафіксував кам'яну плиту і в Михалковому [Пивоваров, 2006, с. 101; Пивоваров, 2010, с. 11; 2011, с. 392–396; 2020, с. 84–86, 160–162]. Вивчаючи середньовічну культуру та побут у зазначеному регіоні, археолог відзначає наявність середньовічних християнських поховань у Погорілівці, Юрківцях, Бузовиці, Вороновиці, Лівинцях, Довжку, Остриці та Клішівцях, детальна інформація про виявлені там пам'ятки, щоправда, відсутня [Пивоваров, 2006, с. 20, 73, 159, 162; Возний, 2009, с. 363]. Рештки ж церкви й некрополя дослідив Ігор Возний в Ленківцях на Пруті в 1997–2001 рр. [Возний, 1997–1999/95, с. 14–15; 2000, с. 4–7; 2001, с. 4–6; 2009, с. 359–360, 363].

П'ять поховань у печері Мартинівка в Погорілівці відкрив Богдан Рідуш. Результати цього дослідження, на жаль, опубліковані лише узагальнено [Рідуш, 2000, с. 186–188], але, як зазначає автор, опрацювання матеріалів триває та найближчим часом стане доступне загалу. Два поховання біля печерного комплексу у Василівці в 2018 р. відкрив П. Нечитайло [Нечитайло, Долженко, 2018, с. 59–62; Ушкова, Нечитайло, 2020, с. 192–195].

Неможливо оминати увагою ще одне сенсаційне відкриття, яке група археологів у складі Юрія Лукомського, Миколи Бандрівського та Романа Сулика здійснила 14 листопада 1991 р. під час студій у підземній крипті собору Святого Юра у Львові. Йдеться про здавалось би втрачені тлінні останки, які Я. Пастернак виявив у саркофазі та біля нього в Успенському соборі у Крилосі. Підтверджувала належність знайдених кістяків до зазначених поховань вірча записка Пастернака на бланку Наукового товариства ім. Шевченка. Ніхто із відкривачів не сумнівався, що йдеться про скелет князя Ярослава Осмомисла. Перші антропологічні дослідження відкритих захоронень провів Зенон Погорецький, який також зробив графічну та пластичну реконструкції черепа чоловіка. А вже згодом детальний антропологічний аналіз останків виконав Сергій Горбенко, зокрема пластичні реконструкції обличчя обох відкритих скелетів [Бандрівський, Лукомський, Сулик, 1993; Горбенко, 1996; 1998, с. 515–520]. Показово, що у 2019 р., за 28 років після відкриття, один із учасників експедиції – Микола Бандрівський – критично переглянув попередні висновки. Науковець висловив сумнів, що останки належали саме князеві. Основними аргументами в цьому питанні вважає: неможливість поховання князівської особи під підлогою у притворі храму; відсутність поховального інвентарю при покійникові, а також фотодокументації, в якій було би відображено розташування скелета в саркофазі на момент відкриття [Бандрівський, 2019].

У 2017 р. у межах підготовки документального фільму «Возвращение»¹, авторства Ігоря Піддубного, було проведено ДНК-тест останків із крилоського саркофага. Відбір матеріалу зробив антрополог Сергій Сегеда. Згідно з результатами, він відноситься до гаплогрупи E1b1b, нащадки якої розселилися на великій території (від Східної та Північної Африки до Месопотамії), зокрема й Балканах. Це попередньо може свідчити про те, що похований прибув із Візантії й, можливо, був представником духовенства [Молодій, 2020].

Проведені в останнє 30-річчя археологічні дослідження пам'яток поховальної культури на теренах Галицько-Волинської держави вирізняються подальшим прогресом методики розкопок і фіксації виявленого матеріалу, до досліджень все частіше залучають антропологів (З. Погорецького, С. Сегеду, Т. Рудич, С. Горбенка, Ю. Долженка, О. Мазура, О. Мінейко, Ю. Ушкову, І. Потехіну). Відбувається переосмислення підходів до вивчення поховальних пам'яток загалом, з'являється все більше узагальнювальних праць, присвячених цій проблематиці. Свого роду основою для майбутніх студій стала поява синкретичного дослідження О. Моці «Населення Південно-руських земель IX–XIII ст. (за матеріалами некрополів)» [Моця, 1993]. Учені приділяють більше уваги окремим типам християнських поховань, наприклад, підплитовим [Петеририч, 1900; Моця, 1994; Marek 2013; 2014; Луцик, 2020].

Надалі історіографічного, узагальнювального й аналітичного типу праці з'являються у низки дослідників. Зокрема, М. Кучінко у статті розглядає різні типи поховальних пам'яток, відкритих на території Західної Волині, Холмщини і Підляшшя [Кучінко, 2002]. Богдан Томенчук у монографії «Археологія некрополів Галича і Галицької землі. Одержавлення. Християнізація» узагальнив та проаналізував поховальні пам'ятки раннього й пізнього середньовіччя, виявлені на території Галицької землі у вузькому її значенні – в межах сучасних Івано-Франківської та Чернівецької обл. [Томенчук, 2006]. Водночас варто відзначити, що деякі результати цього дослідження потребують уточнення та верифікації, зокрема щодо виявленого поховального інвентарю, який у праці практично непередставлений.

Окремі розділи монографічних досліджень С. Пивоварова й І. Возного присвячені поховальним пам'яткам у контексті дослідження заселення окремих регіонів, зокрема межиріччя Верхнього Пруту та Середнього Дністра, а також Верхнього Сірету й Середнього Дністра відповідно [Пивоваров, 2006; Возний, 2009]. Зокрема, С. Пивоваров виокремив кілька типів християнських поховань: 1) звичайні в ямах; 2) ямні з кам'яними «подушками»; 3) підплитові; 4) ямні в кам'яних колах-кромлехах; 5) ямні під курганами; 6) в кам'яних костницях; 7) в саркофагах [Пивоваров, 2006, с. 167].

Подібні узагальнення в межах Теробовельської землі виконали Р. Миська [Миська, 2010] та загалом Західного Поділля – М. Ягодинська [Ягодинська, 2012; 2018, с. 69–92]. Поховальні комплекси княжої доби у верхів'ях Західного Бугу вивчав В. Ляска [Ляска, 2012; 2013] та В. Петегірич [Петегірич, 2020], а в басейні Горині – Б. Прищепа. Вперше також з'явилися фахові узагальнені праці, присвячені окремим пам'яткам: Звенигороду авторства Віри Гупало [Гупало, 2010; Нураю, 2010] та Пліснеська – Андрія Филипчука [Филипчук, 2020].

Якщо опрацьовані поховальні комплекси в попередній період слугували джерелом для уточнення територіальних кордонів племінних і державних об'єднань, а також вивчалися з метою реконструкції шляхів одержавлення південно-руських земель, соціально-економічного й духовного розвитку, процесу переходу від язичництва до християнства, то вже в останні два десятиліття здійснено спроби вивчення поховального обряду як такого.

1939 р. – дотепер (дослідження на території Польщі). Події Другої світової війни вкотре зумовили зміни на політичній карті світу. Новий польсько-радянський кордон було встановлено спершу Договором про дружбу та кордони між СРСР і Німеччиною від 28 вересня 1939 р., основою якого, із деякими поправками, стала «Лінія Керзона», а згодом уточнені договорами між СРСР і Польщею від 16 серпня 1945 р. та 15 лютого 1951 р. На захід від неї

¹ У якому автор шукав утрачені останки Ярослава Мудрого.

опинилися українські етнічні й історико-культурні регіони: Надсяння, Лемківщина, Холмщина і Підляшшя, а отже, західна частина княжих Галицької та Волинської земель.

Упродовж 1939–1945 рр. окуповані німцями Центральна та Східна Польща були об'єднані в єдине Генерал-губернаторство (Generalne Gubernatorstwo dla okupowanych ziem polskich) із центром у Кракові. Цей період окупації країни відзначився репресіями, втратами історичних цінностей, нищенням наукової літератури тощо [Abramowicz, 1991, s. 139–142].

З ініціативи Українського центрального комітету – єдиної легальної громадської організації українців у Генерал-губернаторстві, а також за фінансового сприяння громадян Грубешівщини та Белзщини влітку 1940 р., археологічні дослідження околицями Червна здійснив Левко Чикаленко. Зокрема, у Вороновіце археолог відкрив ґрунтовий могильник [Чикаленко, 1998, с. 630–631, 634–635]. У 1974–1975 рр. пам'ятку вивчали Лешек Гаєвський, Ян Гурба, Ірена Кутиловська [Florek, 2016, s. 378–379].

У післявоєнний період Польща ввійшла до переліку країн соцтабору й до 1989 р. залишалася сателітом СРСР. Вплив радянської влади, попри формальний незалежний статус Польщі, поширювався на всі сфери діяльності, зокрема й наукову. Польську академію знань (Polska Akademia Umiejętności) та Варшавське наукове товариство (Towarzystwo Naukowe Warszawskie) було ліквідовано. Натомість у 1951 р. засновано Польську академію наук (Polska Akademia Nauk), політичним завданням якої став контроль за науковим середовищем [Hübner, 1987, s. 143–144].

Особливу увагу науковці приділяли дослідженням етногенезу слов'ян, їхнім мовам, а також вивченню пам'яток княжої доби на польсько-руському пограниччі, зокрема Червенських міст. Останнє ж спричинило занепокоєння польських учених щодо можливої зміни кордону на користь СРСР у майбутньому. Як виявилось згодом – безпідставні [Abramowicz, 1991, s. 146–159]. Значно зріс інтерес до поховальних пам'яток досліджуваного регіону й в останнє десятиліття. Відбуваються як нові археологічні розкопки, так і перегляд та публікація старих матеріалів.

Дослідження Червенських міст стали одними з наймасштабніших. Підготовку та проведення досліджень було покладено на Державний археологічний музей і Варшавське відділення Польського доісторичного товариства. Загальне керівництво з досліджень Червенських градів (Kierownictwo Badań Grodów Czerwieńskich), які тривали впродовж 1952–1955 рр., здійснював Здіслав Раєвський [Kuśnierz, 2003, s. 7–8]. Протягом 1952–1955 рр. у Ґрудеку Надбужному (Волинь) виявили 469 ґрунтових поховань [Zoll-Adamikowa, 1966, s. 51–53; Kuśnierz, 2010; 2018; Cybulska, Marciniak, Sielski, 2018]. Скупчення людських кісток та одне захоронення відкрили на дитинці в Чермно (Червен) 1952 р. [Florkiewicz, Sikora, 2016, s. 227]. Згодом, у 1976–1979 рр., пам'ятку вивчали Ян Гурба та Лех Павлата, де загалом виявили 78 поховань [Florek, 2016, s. 373–376; Kwiatkowska, Kuźniarska, 2016], ще два – у валі дитинця в 2016 р. [Wołoszyn, Dzieńkowski, Kuźniarska..., 2018]. Понад 50 експедиція відкрила в 1976 р. в ур. Підгородище [Florek, 2016, s. 376–378; Kwiatkowska, Kuźniarska, 2016; Cybulska, Maik, Sielski, 2016].

Ґрунтові могильники віднайшов у Городиську (неподалік Холма) Зигмунд Слушарський в 1967–1968 рр. [Zoll-Adamikowa, 1971, s. 163], у Щебрешині (поблизу Замостя) Станіслава Сівкова в 1978–1979 рр. [Dzieńkowski, 2010, s. 113], у Черничині (біля Грубешова) Анджей Коковський у 1981–1985 рр. [Dzieńkowski, 2017, s. 94–189; Borowska-Strugińska, 2017, s. 207–218].

Кілька могильників вдалося локалізувати в самому Холмі [Skibiński, 1959–60, s. 303–304; Dzieńkowski, 2010, s. 114–115, 120–121]. Винятково важливі, зокрема, результати спільної польсько-української експедиції, яка досліджувала підземну частину храму Різдва Пресвятої Богородиці XIII ст. упродовж 2013–2018 рр. На зараз матеріали розкопок опубліковані лише частково (за 2013–2014 рр.). Однак уже відомо, що в межах церкви відкрили 10 поховань, із них одне в цегляній гробниці, яке належало чоловікові близько 25–30 років. Також у стінах храму

відкрили, правдоподібно, ніші-аркосолії [Gołub, 2016, s. 149–153; Львівські археологи...; Квятковський, 2015; Лукомський, 2017; Борода, 2019].

Низку кладовищ дослідили і в Перемишлі [Koperski, 1988, s. 401–410, s. 414–420; 1988, s. 392–400; 1994, s. 46–53; 2010, s. 175, 178]. Найкраще вивчений некрополь, виявлений на Замковій горі навколо церкви Івана Хрестителя XII ст., розташованої поблизу ротонди XI–XIII ст. Усього на площі відкрито 73 поховання. Дослідження на пам'ятці тривали впродовж 1958–1964 рр. під керівництвом Анджея Жакі, Антоні Куниша, а також Міхала Прокса в 1983 р. [Zoll-Adamikowa, 1966, s. 84–86; Koperski, 2004, s. 147–178].

Кілька захоронень відкрили також у Журавиці (біля Перемишля) в 1972 р. під керівництвом Анджея Коперського і Лівці (на південь від Ярослава) Анжея Коперського та Йоана Коцюби в 1987 р. [Koperski 1994, s. 71–73; Koperski, Kociuba, 1994, s. 75–77]. Два кладовища розкопали в Дорогичині у 1980–1981 рр. Лех Павлата, Данута Ясканіс та 2006 р. Єжи Сікора [Pawlata, 1991; Dzik, 2015, s. 78; Andrzejewski, Sikora, 2009, s. 162–165, 170; 2011, s. 85; Dzik, 2015, s. 78–79].

Великий могильник, який налічував 105 поховань, а також рештки двох дерев'яних церков відкрили впродовж 1996–1998 рр. під керівництвом Єжи Гінальського у Трепче (Терепча) біля Сянока [Ginalski, 2001, s. 353–357; Кєра, 2012; Ginalski, Kotowicz, 2019]. А 54 – на Замковій горі в Сяноку під час досліджень 1940 р. (Ірина Добрянська), 1962–1963 рр. (Антоні Куниш); 1997, 2005–2007 рр. (Марія Зелінська), 2003 р. (Марія Зелінська, Пьотр Котовіч) та 2010 р. (Пьотр Котовіч) [Zielińska, Kotowicz, 2010; Кєра, Głab, 2010].

Особливість проведених на території Польщі досліджень – відбір антропологічного матеріалу для аналізу щонайменше з 50-х років XX ст. Подібна практика не лише уможливлювала проведення антропологічного дослідження в час виявлення, а й дала змогу провести верифікацію матеріалу в майбутньому, оскільки зберігається він у фондових колекціях наукових установ. Так, унаслідок повторних антропологічних експертиз уточнено дані щодо окремих пам'яток. Якісно кращою є методика дослідження. Великою мірою такий стан речей пояснюється значно більшим рівнем фінансування науки загалом і порівняно з Україною зокрема. Варто відзначити, що впродовж останнього десятиліття проводиться фаховий аналіз накопиченого раніше матеріалу, його узагальнення та публікація.

Отже, проведені після 1939 р. дослідження християнських поховальних пам'яток на території Галицько-Волинських земель відзначаються поступовими якісними методологічними змінами, головню в останні кілька десятиліть, й збільшенням інтересу до цього виду пам'яток загалом. Усе частіше до студій почали залучали спеціалістів-антропологів, а в останні роки їхня участь у дослідженнях обов'язкова. Водночас, попри низку вагомих відкриттів елітних поховань в інтер'єрі сакральних споруд чи за їхніми межами, частина скелетів або ще невивчена, або вивезена до Росії.

Перехід ж від процесу накопичення джерельної бази до її узагальнення активно розпочався з кінця 80-х років XX ст. При цьому до сфери зацікавлень науковців входив широкий комплекс різночасових поховальних пам'яток IX–XIII ст. Заразом неоднакові підходи, які застосовували при вивченні поховальних пам'яток, зрештою, як і цілі, що їх ставили перед собою дослідники, різний рівень опрацювання джерельної бази й накопичений новий пласт матеріалів за останнє 30-річчя стали причинком для проведення нових досліджень у цій царині.

ЛІТЕРАТУРА

Археологічні дослідження на території внутрішнього двору Старого замку в Кам'янці-Подільському у 2019 році. Дата звернення – 11 січня 2021. URL: <https://www.nas.gov.ua/EN/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=6267>

Археологічні дослідження на території подвір'я Старого замку в Кам'янці-Подільському: результати польового сезону 2018 року. Дата звернення – 11 січня 2021. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=4555>

Аулих, В. В. (1990). Погребальные памятники Галицкой земли. В Черныш А. П. (ред.), *Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья (раннеславянский и древнерусский периоды)* (с. 152–155). Киев: Наукова думка.

Аулих, В. В., Могитич И. Р., Петегирич В. М., Чугайда И. Д. (1975). Раскопки у стен Успенского собора древнего Галича. *Археологические открытия 1974 года*, 254.

Багрий, Р. С. (1990). Плеснеск. В Черныш А. П. (ред.), *Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья (раннеславянский и древнерусский период)* (с. 111–114). Киев: Наукова думка.

Багрий, Р. С., Ратич, А. А. (1971). Исследования древнего Плеснеска. *Археологические открытия 1970 года*, 300–301.

Багрий, Р. С. (1970/82). *Звіт про роботу давньоруської археологічної експедиції Львівського історичного музею у 1971 році*. Львів. Науковий архів Інституту археології НАН України Спр. 1970/82.

Багрий, Р. С. (1971). *Звіт про роботу давньоруської археологічної експедиції Львівського історичного музею у 1970 році*. Львів. Науковий архів відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

Багрий, Р. С. (1973). *Звіт про археологічні дослідження Львівського історичного музею у 1972 році*. Львів. Науковий архів відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Багрий, Р. С. (1984/115). *Звіт про археологічні дослідження у 1984 р.* Львів, 1985. Науковий архів Інституту археології НАН України. Спр. 1984/115.

Багрий, Р. С. (1987). *Звіт про роботу Бродівської госпдогвірної археологічної експедиції ІСН АН УРСР за 1986 рік*. Львів. Науковий архів відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Багрий, Р. С. (1989). *Звіт про археологічні дослідження давньоруської археологічної експедиції на території Пліснеського городища Бродівського району Львівської області у 1988 році*. Львів. Науковий архів відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Багрий, Р. С., Овчинников, О. Г. (1991). Нові матеріали до вивчення літописного Пліснеська. *Нові матеріали з археології Прикарпаття і Волині*. Львів, 11–13.

Баженов, О. Л., Мегей, В. П. (2007). Про перспективи дослідження Бакотського печерного монастиря. *Матеріали XII Подільської історико-краєзнавчої конференції, 1. Кам'янець-Подільський*, 210–214.

Бандрівський, М. (2019). Чому «останки князя Осьмомисла» є археологічним фейком? Дата звернення – 28 листопада 2021. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2019/11/29/156627/>

Бандрівський, М., Лукомський Ю., Сулик Р. (1993). З історії дослідження Успенського собору в Галичі (Відкриття поховання галицького князя Ярослава Осмомисла). *Записки наукового товариства імені Т. Шевченка*, 225, 393–405.

Баяк, В., Долженко, Ю. (2013). Череп Ізяслава Інгваревича. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 17, 268–277.

Борода, А. (2019). Чи знайде Україна свого короля. *Локальна історія*, 1, 68–73.

Верба, Т. (2018). Результати археологічного нагляду в с. Рованці 2015 року. *Волинський музейний вісник*, 9. Луцьк, 3–5.

Винокур, И. С., Хотюн, Г. Н., Приходнюк О. М. (1964/41). *Отчет об археологических исследованиях на территории Хмельницкой области в 1964 году*. Каменец-Подольский, 1965. Науковий архів Інституту археології НАН України. Спр. 1964/41.

Винокур, И. С., Горішній, П. А. (1994). *Бакота. Столиця давньоруського Пониззя*. Кам'янець-Подільський.

Винокур, И. С. (1957/21). *Отчет об археологических разведках Черновицкого Госуниверситета в 1957 года*. Черновцы, 1958. Науковий архів Інституту археології НАН України. Спр. 1957/21.

Власова, Г. М., Возницький, Б. Г. (1961). К исследованию северо-западной части городища летописного Звенигорода. Краткие сообщения о полевых археологических исследованиях Одесского государственного университета имени И. И. Мечникова и Одесского государственного археологического музея. Одесса, 115–121.

Возвращение (2017). Дата звернення – 5 лютого 2022. URL: https://www.youtube.com/watch?v=ZJgWWakTmOs&ab_channel=MrBeshan

Возний, І. П. (1997–1999/95). Звіт про роботу археологічних експедицій Буковинського центру археологічних досліджень при Чернівецькому державному університеті ім. Ю. Федьковича та Чернівецького краєзнавчого музею у 1997–1999 рр. Чернівці, 1997–1999. Науковий архів Інституту археології НАН України. Спр. 1997–1999/95.

Возний, І. П. (2000/55). Звіт про роботу археологічних експедицій Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича та Чернівецького краєзнавчого музею у 2000 р. Чернівці. Науковий архів Інституту археології НАН України. Спр. 2000/55.

Возний, І. П. (2001/187). Звіт про роботу археологічних експедицій Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича та Чернівецького краєзнавчого музею у 2001 р. Чернівці. Науковий архів Інституту археології НАН України. Спр. 2001/187.

Возний, І. (2009). Історико-культурний розвиток населення межиріччя Верхнього Сірету та Середнього Дністра в X–XIV ст., 2. Матеріальна, духовна культура та соціально-історичний розвиток. Чернівці: Золоті Литаври.

Возний, І. П. (1998). Чорнівська феодальна укрплена садиба XII–XIII ст. Чернівці: Рута.

Войнаровський, В. М. (1992). Підплитові поховання давньоруського могильника Борівці на Буковині. Археологічні дослідження, проведені на території України протягом 80-х років державними органами охорони пам'яток та музеями республіки. Тематичний збірник наукової праць. Київ, 33–45.

Горбенко, С. (1998). Скелет галицької княжни з поховання XII ст. в Успенському соборі Галича-Крилоса. Народознавчі зошити, 5, 515–520.

Горбенко, С. О. (1996). Ярослав Осмомисл – реконструкція антропологічна та історична. Львів–Вінники.

Горишний, П. А., Юра, Р. А. (1975). Раскопки у с. Бакоты на Днестре. Археологические открытия 1974 года, 268–269.

Горишний, П. А., Юра, Р. А. (1976). Раскопки в селах Бакота и Студеница на Днестре. Археологические открытия 1975 года, 317–318.

Горишний, П., Юра, Р. (1975/27в). Звіт про роботу Бакотського загону Давньоруської Дністровської експедиції Інституту археології АН УРСР у 1975 році. Науковий архів Інституту археології НАН України. Спр. 1975/27в.

Горишний, П., Юра, Р. (1974/6г). Отчет о работе Бакотского отряда Древнерусской Днестровской экспедиции в 1974 году. Киев, 1975. Науковий архів Інституту археології НАН України. Спр. 1974/6г.

Гупало, В. (2010). Ранньосередньовічні могильники Звенигорода: проблема періодизації і хронології. Археологічні дослідження Львівського університету, 13, 205–218.

Гупало, В. (2014). Звенигород і Звенигородська земля у XI–XIII століттях (соціоісторична реконструкція). Львів.

Гуцал, В. (2020). Археологічні дослідження Чернівецького університету у 1957 р. Археологія Буковини: здобутки та перспективи: Тези доповідей IV міжнародного наукового семінару (м. Чернівці, 11 грудня 2020 р.). Чернівці, 46–51.

Герета, І. П. (2013). Чернелево-Руський могильник. В. С. Тилишак (упор.). ОІУМ, 3. Київ–Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф».

Давнє жіноче поховання і житло: археологи розповіли про цьогорічні знахідки у Пліснеську. Дата звернення – 13 вересня 2021. URL:

https://galinfo.com.ua/news/davnie_zhinoche_pohovannya_i_zhytlo_arheology_rozpovily_pro_tsogorichni_znahidk_y_u_plisnesku_367744.html?fbclid=IwAR2i2EA32ohx-fjIwi0dPrk6jGsbE24tgt48jtXfQfQRSUmOPX9zv1U9kg

Долженко, Ю., Прищеп, Б. (2015). Краніологічні матеріали з давньоруського міста Дорогобужа. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*, 2(1), 12–30.

Захар'єв, В. (2014). Могилиники XI–XIII ст. із Сокілецького мікрорегіону на Центральному Поділлі. *Наукові студії, 7. Культіві та поховальні пам'ятки у Вісло-Дніпровському регіоні: проблеми інтерпретації*, 344–363.

Захар'єв, В. А. (1992/51). *Звіт про розвідкові дослідження на Дунаєвеччині у 1992 р. Хмельницький. Науковий архів Інституту археології НАН України. Спр. 1992/51.*

Захар'єв, В. А. (1993/66). *Звіт про роботу Сокілецької давньоруської археологічної експедиції у 1993 році. Хмельницький. Науковий архів Інституту археології НАН України. Спр. 1993/66.*

Захар'єв, В. А. (1994/60). *Науковий звіт про дослідження у 1994 році давньоруського могилиника в ур. Батарея поблизу с. Сокілець Дунаєвського району Хмельницької області. Хмельницький. Науковий архів Інституту археології НАН України. Спр. 1994/60.*

Захар'єв, В. А. (1996/38). *Науковий звіт про п'ятий сезон дослідження давньоруського підпильного могилиника поблизу с. Сокілець Дунаєвського району Хмельницької області. Хмельницький. Науковий архів Інституту археології НАН України. Спр. 1996/38.*

Захар'єв, В. А. (2000/15). *Звіт про археологічні дослідження могилиника XII–XIII століть в ур. Батарея поблизу с. Сокілець Дунаєвського району Хмельницької області під час польового сезону 2000-го року. Хмельницький. Науковий архів Інституту археології НАН України. Спр. 2000/15.*

Захар'єв, В. А. (2001/190). *Звіт про роботу Сокілецької давньоруської археологічної експедиції у 2001 році. Дунаївці. Науковий архів Інституту археології НАН України. Спр. 2001/190.*

Захар'єв, В. А., Рідуш, Б. Т. (1997/16). *Звіт про роботу на давньоруському могилинику XII–XIII ст. в ур. Батарея поблизу с. Сокілець, Дунаєвського р-ну, Хмельницької обл., та спелеооб'єктах середньої течії р. Ушиці. Хмельницький–Чернівці. Науковий архів Інституту археології НАН України. Спр. 1997/16.*

Захарук, Ю. М. (1953). *Археологічні дослідження Волині в 1952 р. (Звіт про роботу Волинської експедиції). Львів. Науковий архів Інституту археології НАН України. Спр. 1952/26.*

Златогорський, О. Є., Бардецький, А. Б., Ткач, В. В. (2010). *Звіт про результати археологічних досліджень на території багатшарового поселення у селі Рованці, урочище «Гнідавська гірка» Луцького району 2010 року. Луцьк. Науковий архів Інституту археології НАН України Спр. 2010/110.*

Иоаннисян, О. М. (1980). Раскопки древнерусской ротонды-квадрифолия в окрестностях Галича. *Археологические открытия 1979 года*, 273.

Иоаннисян, О. М. (1981/38). *Отчет о работах Галицкого отряда архитектурно-археологической экспедиции ЛОИА АН СССР и государственного Эрмитажа в 1981 г. Науковий архів Інституту археології НАН України. Спр. 1981/38.*

Иоаннисян, О. М. (1982). Центрические постройки в галицком зодчестве XII в. *Краткие сообщения института археологии АН СССР*, 172, 39–46.

Иоаннисян, О. М. (1983). Новые исследования одного из памятников Галицкого зодчества XII века. *Советская археология*, 1, 231–244.

Иоаннисян, О. М. (1986). Церковь Спаса в Галиче – памятник первой половины XII века. *Древние памятники культуры на территории СССР. Ленинград*, 102–109, ил. 169–173.

Иоаннисян, О. М. (1989/117). *Отчёт о работе Архитектурно-археологической экспедиции Государственного Эрмитажа в р-не г. Галича Ивано-Франковской области. 1989. Науковий архів Інституту археології НАН України. Спр. 1989/117.*

Иоаннисян, О. М. (1988/159). *Отчёт о работах Галицкого отряда Архитектурно-археологической экспедиции в 1988 г. Ленинград, 1989. Науковий архів Інституту археології НАН України. Спр. 1988/159.*

Каргер, М. (1958). Вновь открытые памятники Волынского зодчества XII–XIII вв. *Ученые записки ЛГУ*, 252(29), 3–29.

Каргер, М. К. (1960). Основные итоги древнего Галича в 1955 году. *Краткие сообщения института археологии АН СССР*, 81, 61–71.

Каргер, М. К. (1976). К истории Галицкого зодчества XII–XIII ст. Краткие сообщения института археологии АН СССР, 146, 53–59.

Квятковский, А. (2015). Знайдено могилу сина Данила Галицького. Справді? Дата звернення – 13 квітня 2022. URL: <https://zbruc.eu/node/37558>

Кропоткин, В. В. (1974). Раскопки поселения у с. Ромош. Археологические открытия 1973 года, 294–295.

Кропоткин, В. В. (1975/124). Отчет об археологических раскопках поселения и могильника у с. Ромош Сокальского района Львовской области в 1975 году. Москва. Науковий архів Інституту археології НАН України. Спр. 1975/124.

Кропоткин, В. В. (1976). Исследование поселения у с. Ромош. Археологические открытия 1975 года, 344–345.

Кропоткин, В. В. (1976/114). Отчет об археологических раскопках поселения у с. Ромош Сокальского р-на Львовской области в 1976 г. Науковий архів Інституту археології НАН України. Спр. 1976/114.

Кропоткин, В. В. (1977). Исследования на Волыни. Археологические открытия 1976 года, 314.

Крушельницька, Л. І. (1963). Звіт про розвідкові польові дослідження Могилянського заgonу Ровенської археологічної експедиції в 1963 р. Науковий архів відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Оп. 5. Од. зб. 344.

Кучера, М. П. (1953/5). Отчёт о раскопках на Плеснеском городище в 1953 г. Киев. Науковий архів Інституту археології НАН України 1953/5.

Кучера, М. П. (1959). Основні етапи розвитку стародавнього Пліснеська. Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині, 2, 132–145.

Кучера, М. П. (1986). Плеснеск. Археология Украинской ССР, 3. Раннеславянский и древнерусский периоды, 322–328.

Кучинко, М. (1976). Раскопки древнего Владимира-Волынского. Археологические открытия 1975 года, 349–350.

Кучинко, М. (2002). Могильники княжої доби Західної Волині, Холмщини і Підляшшя. Записки Наукового товариства імені Шевченка, 244, 264–274.

Кучинко, М. М. (1977/90). Звіт про археологічні дослідження в с. Городище Луцького району Волинської області в 1977 році. Луць. Науковий архів Інституту археології НАН України Спр. 1977/90.

Лукомський, Ю. (1998a). Білокам'яний храм на передмісті давнього Галича. Записки Наукового товариства імені Шевченка, 235, 594–607.

Лукомський, Ю. (1998b). Невідомі церкви на подолі княжого Галича. Записки Наукового товариства імені Шевченка, 235, 559–593.

Лукомський, Ю. (2001). Воскресенська церква XII–XIII століть у Крилосі. Записки Наукового товариства імені Шевченка, 241, 275–298.

Лукомський, Ю. (2002). Успенський собор давнього Галича (За результатами нових досліджень 1992–2000 років). Записки Наукового товариства імені Шевченка, 244, 579–607.

Лукомський, Ю. (2017). Холм короля Данила. Дата звернення – 13 квітня 2022. URL: <https://zbruc.eu/node/63563>

Лукомський, Ю. (2018). Церква Благовіщення у давньому Галичі. Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині, 22, 167–208.

Лукомський, Ю. (2020). Перші пам'ятки сакральної архітектури на Прикарпатті як квінтесенція духовної культури його мешканців та володарів (на основі археологічних джерел). В Н. Булик (ред.), О. Томенюк (упор.), Духовна культура населення Прикарпаття, Волині і Закарпаття від найдавніших часів до середньовіччя (вибрані проблеми), (с. 382–428). Львів.

Луцик, І. (2019). Підплитові могильники на Волині та Галицько-Волинському пограниччі: верифікація та каталогізація. Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині, 23, 279–300.

Луцик, І. (2020). Підплитові поховання на території Галицько-Волинських земель: аналіз та узагальнення. В Н. Булик (ред.), О. Томенюк (упор.), *Духовна культура населення Прикарпаття, Волині і Закарпаття від найдавніших часів до середньовіччя (вибрані проблеми)*, (с. 494–533). Львів.

Львівські археологи припускають, що знайшли в Холмі саркофаг з похованням сина короля Данила. Дата звернення – 2 листопада 2021. URL: <https://dailylviv.com/news/istoriya/lvivski-arkheolohy-prypuskayut-shcho-vony-znaishly-v-kholmi-sarkofah-z-pokhovannyam-syna-korolya-danyla-20946>

Ляска, В. (2012). Ранньосередньовічні поховальні пам'ятки на Розточчі (матеріали каталогу). *Фортеця: збірник заповідника «Тустань»*, 2, 499–514.

Ляска, В. (2013). Поховальні комплекси княжої доби у верхів'ях Західного Бугу. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 17, 169–192.

Малевская, М. В. (1999). Церковь Св. И. Богослова – вновь открытый памятник архитектуры XII в. Пам'ятки сакрального мистецтва Волині: питання дослідження, збереження та реставрації. *Науковий збірник. Матеріали VI міжнародної наукової конференції по волинському іконопису (м. Луцьк, 1-3 грудня 1999 р.)*. Луцьк: «Надстир'я». URL: <http://rusarch.ru/malevskaya1.htm>

Малевская, М. В., Иоаннисян, О. М., Могитич, И. Р., Бучко, Р. В. (1978). Исследования памятников архитектуры в Львове и Львовской области. *Археологические открытия 1977 года*, 352–353.

Малевская, М. В. (1977/88). Отчет о работе Львовского отряда архитектурно-археологической экспедиции 1977 года. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. Спр. 1977/88.

Малеев, Ю. Н. (1983). Исследование гальштадского городища у с. Лисичники. *Археологические открытия 1981 года*, 285.

Малеев, Ю. (1994). Нові давньоруські поховальні пам'ятки Подністров'я. *Населення Прутсько-Дністровського межиріччя та суміжних територій в II половині першого – на початку другого тисячоліття н. е.: тези доп. та повідомлень між нар. іст.-археол. семінару, Чернівці, 22–24 вересня 1994 р.* Чернівці: Рута, 31–33.

Малеев, Ю. М. (1973). Охоронні розкопки на Тернопільщині. *Археологія*, 12, 102–104.

Малеев, Ю. М. (1971/85). *Звіт про роботу Тернопільської археологічної експедиції Київського ордена Леніна державного університету ім. Т. Г. Шевченка в 1971 р.* Київ. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. Спр. 1971/85.

Маярчак, С. П. (2008). Поховання і розвиток поховального обряду в давньоруського населення Лівобережжя Середнього Подністров'я. *Археологія*, 2, 30–39.

Маярчак, С. П. (2018). *Історико-культурний розвиток Середньодністровського Лівобережжя у IX–XIII ст. і формування Пониззя*. Хмельницький: ФОП Сторожук О. В.

Мельничук, О., Томенчук Б., Лукомський Ю. (2006). Некрополь Успенського кафедрального собору. Успенський собор Галича. Минуле, сучасне, майбутнє. *Матеріали науково-практичної конференції. Галич, 27 липня 2006 року*. Галич, 45–50.

Милян, Т., Чайка Р. (2003). Дослідження могильника літописного Щекотина в 2002 р. *Археологічні відкриття в Україні 2001–2002 рр.* Київ, 185–186.

Миська, Р. (2010). Ранньосередньовічні поховальні пам'ятки межиріччя Золотої Липи та Збруча. «In silvis, campis...et urbe» *Średniowieczny obrządek pogrzebowy na pograniczu polsko-ruskim*. S. Cygan, M. Glinianowicz, P. Kotowicz (Eds.). Rzeszów–Sanok, 101–112.

Миська, Р. (2011). Тербовельська земля в XI–XIII ст. (за археологічними джерелами). *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 15, 186–209.

Миська, Р., Погоральський Я. (2006). Археологічні дослідження у Тербовлі. *Археологічні дослідження Львівського університету*, 9, 249–268.

Миська, Р., Погоральський Я. (2006/92). *Звіт про археологічні дослідження городищ в околиці с. Біле Чортківського р-ну та розвідки на території Тернопільської обл. у 2006 р.* Тернопіль. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. Спр. 2006/92.

Молодій, В. (2020). У пошуках князя Ярослава Осмомисла. Дата звернення – 22 грудня 2021. URL: <https://localhistory.org.ua/spetsproekty/u-poshukakh-kniazia-iaroslava-osmomisla/>

Моця, О. (1994). Підплитові поховання на південноруських могильниках. *Населення Прутсько-Дністровського межиріччя та суміжних територій в II половині першого – на початку другого тисячоліття н. е.* Чернівці: Рута, 30–31.

Моця, О. П. (1990). *Погребальные памятники южнорусских земель IX–XIII вв.* Киев: Наукова думка.

Моця О. П. (1993). *Населення Південно-руських земель IX–XIII ст. (за матеріалами некрополів).* Київ.

Нечитайло, П. А. (2012). К вопросу датировки пещерного монастыря в селе Малиевцы. *Спелеология и спелестология. Сборник материалов III Международной научной заочной конференции. Набережные Челны*, 132–136.

Нечитайло, П., Долженко, Ю. (2018). Поховання № 1 зі скельно-печерного комплексу біля с. Василівка. *Археологія Буковини: здобутки та перспективи: Тези доповідей II наукового семінару (м. Чернівці, 6 грудня 2018 р.).* Чернівці: Технодрук, 59–62.

Нечитайло, П., Долженко, Ю., Старенький, І., Болтанюк, П., Горбняк, Т. (2018). Поховання другої половини XII – першої половини XIII століття поблизу Бакотського печерного монастиря. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 22, 256–277.

Олійник, І. Древнє поховання жінки виявили у Кам'янці-Подільському: що про нього розповідають археологи. Дата звернення – 23 листопада 2021. URL: https://ye.ua/istiriya/55944_Drevnye_pohovannya_zhinki_viyavili_u_Kam_yanci_Podilskomu_scho_pro_nogo_o_rozpovidayit_arheologi.html?fbclid=IwAR2mXluAvSk5VjuAGjQAWlD-AmelcxuxGRCakKO7hsTxXbXqHcvF_-JQTds

Пастернак, Я. (1948). Літописний город Пліснеськ і проблема варягів у Галичині. *Науковий збірник Українського Вільного Університету*, 5, 138–148.

Пастернак, Я. (1998). *Старий Галич (археологічно-історичні досліді у 1850–1943 рр.).* Івано-Франківськ: Видавництво «Плай».

Пелецишин, М. (1993). Археологічні дослідження в м. Червонограді. *Studia archaeologica*. Львів, 82–83.

Пескова, А. (1984). Раскопки памятников архитектуры XII в. в г. Владимир-Волынском. *Археологические открытия 1982 года*, 316.

Пескова, А. А. (1982). Отчет о работе Владимиро-Волынского отряда Архитектурно археологической экспедиции в г. Владимире-Волынском в 1982 г. Архів Володимир-Волинського історичного музею ім О. М. Дверницького – В-ВІМ – КД – 2278/1-5.

Петегирич, В. (2001). Початки Белза і Буська та формування їх соціально-топографічної структури в X–XIV ст. *Галичина і Волинь у добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького.* Львів, 199–209.

Петегирич, В. (2011). Про одне поховання княжої доби з Волині. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 15, 162–172.

Петегирич, В. (2020). Від язичництва до християнства: трансформація поховального обряду і релігійних вірувань у населення Верхньої Надбужанщини в добу раннього середньовіччя. В Н. Булик (ред.), О. Томенюк (упор.), *Духовна культура населення Прикарпаття, Волині і Закарпаття від найдавніших часів до середньовіччя (вибрані проблеми)* (с. 276–318). Львів.

Петегирич, В. М. (1990). Давньоруські підплитові поховання Тернопільщини. *Тези доповідей і повідомлень 1-ої Тернопільської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції, 1.* Тернопіль, 71–73.

Петегирич, В. М. (1990). Могильники Волини. В Черныш А. П. (ред.), *Археология Прикарпаття, Волини и Закарпаття (раннеславянский и древнерусский периоды).* (с. 155–158). Киев: Наукова думка.

Петегирич, В., Павлів, Д. (2013). Дослідження пам'яток княжої доби на Малому Поліссі Львівщини і питання локалізації «белзьких полів». *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 17, 193–222.

Петегирич, В., Позіховський, О. (2005). Борисоглібський енколпion з Рівненщини. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 9, 337–339.

Петегирич, В., Сохацький, М. (1996). Знахідки княжої доби зі с. Устя на Борщівщині. *Літопис Борщівщини*, 8, 16–18.

Пивоваров, С. (2010). Археологічні дослідження на території літописного Василева у 2008–2009 рр. *Галич і Галицька земля в доісторії і середньовіччі. Проблеми методології. Матеріали міжнародної наукової конференції*. Галич: Національний заповідник «Давні Галич», 9–13.

Пивоваров, С. (2011). Медальйон зі святим вершником з літописного Василева: спроба інтерпретації. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 15, 392–396.

Пивоваров, С. В. (2006). *Середньовічне населення межиріччя Верхнього Пруту та Середнього Дністра (XI – перша половина XIII ст.)*. Чернівці: Зелена Буковина.

Пивоваров, С. В. (2020). *Літописний Василів у Середньому Подністров'ї. Історико-краєзнавчі нариси*. Київ: НКПІКЗ; Фенікс.

Під Луцьком розкопали могильник, якому тисяча років. Дата звернення –30 травня 2014. URL: . <http://www.volynpost.com/news/33821-pid-luckom-rozkopaly-mogylnyk-iakomu-tysiach> (18.04. 2018).

Приходнюк, О. М. (1977). Давньоруські пам'ятки Середнього Подністров'я. *Археологія*, 22, 93–109.

Прищеп, Б. (2016). *Погоринські міста в X–XIII ст.* Рівне.

Прищеп, Б. (2018). Ґрунтові поховання періоду Київської Русі в басейні ріки Горинь. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 22, 278–303.

Прищеп, Б. А. (2002). *Звіт про роботу спільної археологічної експедиції Рівненського інституту слов'янознавства, Рівненського державного гуманітарного університету та Рівненського краєзнавчого музею у 2001 році*. Рівне. Науковий архів Інституту археології НАН України. Спр. 2001/160.

Прищеп, Б. А., Войтюк, О. П., Чекурков, В. С. (2016). Розкопки в Пересопниці. Археологічні дослідження в Україні 2015. Київ, 164–166.

Прищеп, Б. А., Ткач, В. В. (2016). Літописний Дубен і його сільська округа в X–XIII ст. *Археологія і давня історія України*, 4(21). С. 43–51.

Прищеп, Б. А., Чекурков, В. С., Войтюк, О. П., Ткач, В. В. (2009). *Звіт про археологічні розкопки багатшарового поселення та могильника у місті Рівному на площі Короленка у 2008–2009 роках*. Рівне. Науковий архів Інституту археології НАН України. Спр. 2008/101.

Прищеп, Б. А., Чекурков, В. С., Ткач, В. В. (2008). *Звіт про археологічні розкопки багатшарового поселення та могильника у місті Рівному на площі Короленка у 2007 році*. Рівне. Науковий архів Інституту археології НАН України. Спр. 2007/200.

Прищеп, Б. (2011). *Дорогобуж на Горині у X–XIII ст.* Рівне.

Прищеп, Б. А. (1983/95). *Отчет о работе археологической экспедиции Ровенского краеведческого музея в 1983 г.* Ровно, 1984. Науковий архів Інституту археології НАН України. Спр. 1983/95.

Пшеничний, Ю. (2018). Поселення та могильник XII – XIII століття в Дубні на острові Кемпа. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 22, 304–314.

Пшеничний, Ю. Л. (2015). Археологічні дослідження у м. Дубно поблизу Спасо-Преображенської церкви на острові кемпа у 2014 р. Дубно. Науковий архів Інституту археології НАН України. Спр. 2014/51.

Пшеничний, Ю. Л., Ткач, В. В. (2018). *Звіт про археологічні розкопки у м. Дубно на острові Кемпа в 2017 р.* Дубно.

Раппопорт, П. (1977). Старая кафедра в окрестностях Владимира-Волынского. *Советская археология*, 4, 253–266.

Раппопорт, П. А. (1976). Раскопки церкви «Старая кафедра» во Владимире-Волынском. *Археологические открытия 1975 года*, 384–385.

Ратич, О. (1949). *Звіт про роботу Верхньо-Дністрянської слов'янської експедиції за 1949 рік*. Львів. Науковий архів відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Оп. 5. Од. зб. 62.

Ратич, О. О. (1957). *Древньоруські археологічні пам'ятки на території західних областей УРСР*. Київ.

Ратич, О. (1953). Розкопки городища в с. Копачинцях в 1953 р. (Звіт про роботу слов'янського загону Подільської експедиції). Львів. Науковий архів відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Оп. 5. Од. зб. 137.

Ратич, О. (1955). Археологічна розвідка на Верхньому Дністрі в 1949 р. *Археологічні пам'ятки УРСР*, 5, 158–164.

Рідуш, Б. Т. (2000). До питання про культові печери слов'ян у Подністров'ї. *Археологічні студії*, 1, 184–193.

Рудич, Т. О. (2015). Антропологічний матеріал давньоруського могильника Зеленче. *Археологія*, 1, 99–108.

Сайчук, Б. Т., Троневиц, П. О. (1990). Підплитове поховання у Луцькому замку. *Минуле і сучасне Волині. Освіта. Наука. Культура. (Тези доповідей та повідомлень IV Волинської історико-краєзнавчої конференції – 13–14 квітня 1990 року)*, 2, 16–17.

Сайчук, Б. Т. (1988–1990). Отчет о проведении спасательных археологических работ в Старом городе Луцка Волынской области. Луцк. Ч. I–II. Науковий архів Адміністрації Луцького Державного історико-культурного заповідника. Спр. № 203.

Самолук, В. О. (2009). Розкопки ґрунтового могильника доби бронзи та давньоруського часу в с. Лючин на Рівненщині. *Археологічні дослідження в Україні 2008 р.* Київ, 270–272.

Свешніков, І. К. (1949). Поховання XI століття в Смільниці коло Старого Самбора. *Археологічні пам'ятки УРСР*, 1, 86–90.

Свешніков, І. К. (1959). Археологічні роботи Львівського історичного музею в 1952–1957 рр. *Археологічні роботи музею в 1952–1957 рр.* Львів, 3–29.

Свешніков, І. К. (1990). Звіт про роботу Звенигородської археологічної експедиції за 1989 рік. Львів. Науковий архів відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Свешніков, І. К. (1991). Звіт з роботи Звенигородської археологічної експедиції у 1990 р. Львів. Науковий архів відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Свешніков, І. К. (1994). Звіт з роботи Звенигородської археологічної експедиції у 1993 р. Львів. Науковий архів відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Свешніков, І. К., Нікольченко, Ю. М. (1982). Довідник з археології України: Ровенська область. Київ: Наукова думка.

Ситник О. (2012). *Археологічна наука у Львові. Перша половина XX ст.* Львів-Жешув: Mitel.

Сілаєв, О., Ляска, В. (2012). Розвідки на Львівщині. *Археологічні дослідження в Україні 2011 р.* Київ, 308–309.

Смішко, М. (1947). Щоденник дубенської археологічної комплексної експедиції. Ч. I. Науковий архів відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

Смішко, М. (1948). Звіт про роботу Дубенської археологічної експедиції 1947 р. Львів. Науковий архів відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Смішко, М. Ю. (1952). Дослідження пам'яток культури полів поховань в західних областях УРСР у 1947 р. *Археологічні пам'ятки УРСР*, 3, 337–378.

Старчук, І. Д. (1948/20). Звіт з Плісеської археологічної експедиції за 1947 і 1948 рр. Львів. Науковий архів Інституту археології НАН України. Спр. 1948/20.

Старчук, І. Д. (1949). Щоденник розкопок Плісеської археологічної експедиції Львівського Відділу Інституту археології АН УРСР за час від 1–10 вересня 1949 р. Плісеськ. Науковий архів відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Старчук, І. Д. (1952). Розкопки городища Плісеська в 1947–1948 рр. *Археологічні пам'ятки УРСР*, 3, 379–394.

Старчук, І. Д. Звіт зі стаціонарних розкопок в 1949 р. на городищі «Плісесько». Львів. (рукопис). Науковий архів відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Оп. № 5. Од. зб. № 36.

Старчук, І. Д. Щоденник роботи археологічної експедиції в городищі Пліснесько за 1948 р. Науковий архів відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Оп. № 5. Од. зб. № 49.

Стеблій, Н., Довгань, П. (2019). Археологічні ознаки церкви княжої доби на території літописного Бужська (за матеріалами досліджень 2015–2018 років). *Княжа доба: історія і культура*, 13, 85–92.

Терський, В. С. (1980). *Звіт про роботу Ровенського давньоруського загону Волино-Подільської археологічної експедиції Інституту суспільних наук АН УРСР /26/X-28/XI – 1979 р.* Львів. Науковий архів Рівненського обласного краєзнавчого музею. РОКМ. №. 17520.

Терський, В. С. (1986). *Звіт про проведену роботу по відкритому листу №125/234 від 8 липня 1985 р. на ім'я молодшого н/с відділу археології Інституту суспільних наук АН УРСР кандидата Історичних наук Терського В. С. очолюваних ним Ровенського давньоруського загону та Радехівської госпдогвірної археологічної експедиції Інституту суспільних наук АН УРСР в 1985 році.* Львів. Науковий архів Рівненського обласного краєзнавчого музею. Спр. № 17525

Терський, В. С. (1987). *Звіт про проведену роботу по відкритому листу №73/125 від 7 травня 1986 р. виданому м.н.с. канд. іст. н. Терському В. С. на право розкопок та розвідок в с. Пересопниці та Вілеві Ровенської обл., в Бродівському р-ні Львівської обл. в зоні меліорації к-пу ім. Чапаєва, а також в Волинській обл. Горохівському р-ні (розіткові розкопки для написання Зводу пам'яток археології Волинської обл.* Львів. Науковий архів Рівненського обласного краєзнавчого музею. Спр. № 17526.

Терський, С. (2002). Дослідження у Володимирі та Зимно. *Археологічні відкриття в Україні 2000–2001 рр.* Київ, 78–80.

Терський, С. (2010a). *Княже місто Володимир.* Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка».

Терський, С. (2010b). *Історія археологічних досліджень та історичного краєзнавства Волині.* Львів: Видавництво Національного університету «Львівська Політехніка».

Терський, С. В. (1998). Храм Івана Хрестителя на Ринковій площі княжого Лучеська. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*, 235, 608–618.

Терський, В. С. (1978). *Звіт про роботу Пересопницького археологічного загону Волино-Подільської експедиції Інституту суспільних наук АН УРСР в 1977 році.* Львів. Науковий архів Рівненського обласного краєзнавчого музею. Ф. Доп. № 241442/1.

Терський, С. (2004). Дослідження літописної округи княжого Володимира. *Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України в 2003 році. Інформаційний бюлетень.* Львів, 61–64.

Терський, С. В. (2006). *Лучеськ X–XV ст.* Львів: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка».

Тилищак, В. С. (2006). Розвідки в Монастирському та Підгаєцькому р-нах Тернопільської обл. у 2005 р. *Археологічні дослідження в Україні 2004–2005 рр.* Київ, 355–358.

Тимофеев, Е. И. (1961). Расселение юго-западной группы восточных славян по материалам могильников X–XII вв. *Советская археология*, 3, 56–75.

Тимощук, Б. О. (1952b). Розвідка в басейні р. Прут. *Археологічні пам'ятки УРСР*, 3, 409–416.

Тимощук, Б. (1953/18). *Отчет об исследованиях Ленковицкого городища (древние Черновцы).* Черновцы. Науковий архів Інституту археології НАН України. Спр. 1953/18.

Тимощук, Б. (1976). *Слов'яни Північної Буковини V–IX ст.* Київ.

Тимощук, Б. А. (1957). Надгробие из с. Мусоровка Черновицкой области. *Советская археология*, 3, 254–256.

Тимощук, Б. А. (1959). Ленковецкое древнерусское городище. *Советская археология*, 4, 250–257.

Тимощук, Б. А., Винокур, И. С. (1962). Пам'ятники епохи полів погребеній на Буковині. *Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях института истории материальной культуры*, 90. *Памятники раннего средневековья*, 73–76.

Тимощук, Б. О. (1952a). Археологічні пам'ятки с. Василева, Чернівецької області. *Археологічні пам'ятки УРСР*, 3, 395–400.

Тимощук, Б. О. (1958/19). Розкопки старослов'янського храму в с. Василів, Чернівецької обл. (Звіт про археологічні дослідження Чернівецького краєзнавчого музею в 1958 р.). Науковий архів Інституту археології НАН України. Спр. 1958/19.

Тимощук, Б. О. (1969). Північно Буковина – земля слов'янська. Ужгород: Карпати.

Тимощук, Б. О. (1974). Зустріч з легендою. Ужгород: «Карпати».

Тимощук, Б. О. (1982). Давньоруська Буковина (X – перша половина XIV ст.). Київ: «Наукова Думка».

Тимощук, Б. О. (1959/22). Звіт про розкопки давньоруського храму в с. Василів, Чернівецької області в 1958–1959 роках. Науковий архів Інституту археології НАН України. Спр. 1959/22.

Толочко, П. П. (гол. ред.) (2015). Інститут археології Національної академії наук України. 1918–2014. Київ: ВД «АДЕФ-Україна».

Томенчук, Б. П. (1981/33). Звіт про розвідкові охоронні розкопки на давньоруському городищі Замчище в с. Олешків в Снятинському районі Івано-Франківської області в 1981 р. Івано-Франківськ. Науковий архів Інституту археології НАН України. Спр. 1981/33.

Томенчук, Б. П. (1982/123). Звіт про охоронні розкопки на давньоруському городищі Замчище в с. Олешків Снятинського району Івано-Франківської області проведені в 1982 році. Івано-Франківськ. Науковий архів Інституту археології НАН України. Спр. 1982/123.

Томенчук, Б. П. (1983/100). Звіт про охоронні розкопки на давньоруському городищі Замчище в с. Олешків Снятинського району Івано-Франківської області. Науковий архів Інституту археології НАН України. Спр. 1983/100.

Томенчук, Б. П. (1984/169). Звіт про охоронні археологічні розкопки на давньоруському городищі Замчище в с. Олешків Снятинського району Івано-Франківської області та розвідки в Івано-Франківській та Чернівецькій областях. Івано-Франківськ. Науковий архів Інституту археології НАН України. Спр. 1984/169.

Томенчук, Б. П. (1985). Древнерусский могильник на Среднем Днестре. Археологический сборник, 26, 88–95.

Томенчук, Б. П. (1989/158). Звіт про охоронні розкопки, проведені давньоруським загоном слов'яно-руської експедиції Інституту Археології АН УРСР в с. Пітрич Тисменецького р-ну Івано-Франківської обл. в 1989 р. Івано-Франківськ. Науковий архів Інституту археології НАН України 1989/158.

Томенчук, Б. П. (1990/93). Звіт про дослідження давньоруського могильника XII–XIII ст. в с. Залуква Галицького району Івано-Франківської області. Івано-Франківськ. Науковий архів Інституту археології НАН України. Спр. 1990/93.

Томенчук, Б. П. (1993). Дослідження дерев'яної ротонди на давньоруському городищі в Олешкові на Пруті. Записки наукового товариства імені Шевченка, 225, 87–96.

Томенчук, Б. П. (2006). Археологія некрополів Галича і Галицької землі. Одержавлення. Християнізація. Івано-Франківськ: Гостинець.

Томенчук, Б., Мельничук О. (2009/255). Звіт про археологічні дослідження проведені Галицькою археологічною експедицією в 2009 році. Івано-Франківськ, 2009–2010. Науковий архів Інституту археології НАН України. Спр. 2009/255.

Томенчук, Б., Мельничук О. (2017). Християнські некрополі давнього Галича (XII–XVIII ст.) на Крилоській горі. Вісник Інституту археології, 12, 70–85.

Томенчук, Б. П. (1992). Охоронні дослідження дерев'яних храмів Галицької землі. Археологічні дослідження, проведені на території України протягом 80-х років державними органами охорони пам'яток та музеями республіки. Тематичний збірник наукових праць. Київ, 87–95.

Ушкова, Ю., Нечитайло, П. (2020). Ще раз про поховання № 1 зі скельного комплексу біля с. Василівка. Археологія Буковини: здобутки та перспективи: Тези доповідей IV міжнародного наукового семінару (м. Чернівці, 11 грудня 2020 р.). Чернівці: Технодрук, 192–195.

Филипчук, А. (2017). Попередні результати дослідження лінії захисту № 2 (валу № 7) Пліснеського археологічного комплексу у 2016 р. Пліснеські старожитності, 2, 63–93.

- Филипчук, А. (2019). Давній Пліснеськ християнський. *Studia historia*, 3. Львів.
- Филипчук, А. (2020). Археологія християнських некрополів літописного Пліснеська. Львів: Растр-7.
- Филипчук, Г. (2015). Новий християнський некрополь літописного Пліснеська. *Гілея*, 92, 109–111.
- Филипчук, Г. (2016). Нові матеріали до вивчення християнських могильників Пліснеська. *Вісник Інституту археології*, 11, 187–197.
- Филипчук, М. (1994). Звіт про археологічні дослідження Бродівської госпдоговірної археологічної експедиції Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України у 1993 р. на території Пліснеського городища. Науковий архів відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів.
- Филипчук, М. (2004). Рятівні археологічні роботи в літописному Пліснеську в 2001, 2003 рр. *Археологічні дослідження в Україні 2002–2003 рр.*, 6, 328–333.
- Филипчук, М. (2014). *Слов'янські поселення VIII–X ст. в українському Прикарпатті*. Львів.
- Филипчук, М., Шуй, Н. (2006). Могильники Пліснеського археологічного комплексу IX–XIII ст. як джерело до вивчення етнокультурних взаємовпливів на мікрорегіональному рівні. *Вісник Інституту археології*, 1, 71–85.
- Цинкаловський, О. (1935). *Княжий город Володимир. Популярно-науковий нарис*. Львів.
- Цинкаловський, О. (1937). Матеріали до археології Володимирського повіту. *Записки Наукового Товариства імені Шевченка*, 154, 183–240.
- Чайка, Р. (2002). *Науковий звіт про підсумки досліджень на території сіл Нова Скварява та Глинське Жовківського району Львівської області у 2002 році*. Львів. Науковий архів Інституту археології НАН України. Спр. 2002/17.
- Чайка, Р. (2005). Розкопки могильника городища Щекотин на Розточчі. *Археологічні дослідження в Україні 2003–2004 рр.* Запоріжжя, 458–459.
- Черниш, О. П. (ред.) (1982). *Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині ранньослов'янського і давньоруського періодів*. Київ: Наукова Думка.
- Черныш, Е. К. (1952). Раннетрипольское поселение у с. Ленковцы. *Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях института истории материальной культуры*, 47, 41–51.
- Черныш, Е. К. (1950). Отчет за 1950 г. о работе трипольского отряда Днестровской экспедиции Львовского отряда Института археологии АН УССР. Науковий архів відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Оп. 5. Од. зб. 87.
- Чикаленко, Л. (1998). Справоздання з розкопок в околицях стародавнього Червна влітку 1940 року / Післямова В. Петегирича, М. Филипчука. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*, 235, 623–637.
- Юхимчук, К. (2015). Ігор Свешніков та Львівський історичний музей (1945–1959 роки). *Археологічні дослідження Львівського університету*, 19, 199–215.
- Ягодинська, М. (2006). Попередні дослідження літописного Шумська. *Середньовічні і ранньомодерні оборонні споруди Волині. Кременець–Тернопіль*, 137–141.
- Ягодинська, М. (2007). Нові культові речі з давньоруських пам'яток Західного Поділля. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 11, 346–357.
- Ягодинська, М. (2012). Поховальні пам'ятки Західного Поділля X–XIII ст. *Археологічні дослідження Львівського університету*, 16, 219–283.
- Ягодинська, М. О. (2018). *Давньоруські пам'ятки Західного Поділля у X–XIII ст.: археологічні пам'ятки Тернопільщин*. Тернопіль: ТОВ «Терно-граф».
- Abramowicz, A. (1991). *Historia archeologii polskiej: XIX i XX wiek*. Warszawa-Lódź: Instytut Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk.
- Andrzejewski, A., Sikora, J. (2009). Drohiczyn średniowieczny i nowożytny w świetle badań z roku 2006. *Podlaskie Zeszyty Archeologiczne*, 5, 153–195.
- Andrzejewski, A., Sikora, J. (2011). Street, Square and Cemetery in Medieval and Modern Drohiczyn. *Ulica, plac i cmentarz w publicznej przestrzeni średniowiecznego i wczesnonowożytnego miasta Europy Środkowej / S. Krabath, J. Piekalski, K. Wachowski (eds.)*. T. 13. *Wratistavia Antiqua*. Wrocław, 77–88.

Bertalan, Z. C., Prohnenko, I., Verba, T., Fjodorov, O., Attila, T. (2019). Honfoglalás kori magyar jellegű sír Rovanci (Ua) határából. Adatok a 10. századi veretes készenléti íjtartó tegezkek kelet-európai elterjedéséhez. «Hadak útján» A népvándorlások fiatal kutatóinak XXIX. konferenciája Budapest, 2019. november 15–16. Budapest, 11–17.

Borowska-Strugińska, B. (2017). Antropologiczna analiza szczątków kostnych. Wielokulturowe stanowisko 3 w Czerniczyńie w świetle badań archeologicznych w latach 1981–1985 / pod redakcją A. Hyrchały. Hrubieszów, 202–223.

Cybulska, M., Maik, J., Sielski, J. (2016). Tekstylna cmentarzyska w Czermnie, stan. 3, sezon badawczy 1976. *The early medieval settlement complex at Czermno in the light of results from past research (up to 2010): material evidence* = Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy w Czermnie w świetle wyników badań dawnych (do 2010): podstawy źródłowe. M. Florek, M. Wołoszyn (Eds.). Kraków–Leipzig–Rzeszów–Warszawa. Vol. I, 521–530.

Cybulska, M., Marciniak, M., Sielski, J. (2018). Tekstylne znaleziska z wczesnośredniowiecznego Gródka nad Bugiem, stan. 1A. Analiza materiałów, techniki wykonania i pochodzenie. *The early medieval settlement complex at Gródek upon the Bug River in the light of results from past research (1952–1955): material evidence* = Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy w Gródku nad Bugiem w świetle wyników badań dawnych (1952–1955): podstawy źródłowe. *U źródeł Europy Środkowo-Wschodniej* = Frühzeit Ostmitteleuropas 4. Wołoszyn M. (Ed.). Kraków–Leipzig–Rzeszów–Warszawa, 741–799.

Dzińkowski, T. (2010). Stan badań archeologicznych nad wczesnośredniowiecznymi cmentarzyskami szkieletowymi ziemi Chełmskiej. „In silvis, campis...et urbe” Średniowieczny obrządek pogrzebowy na pograniczu polsko-ruskim. S. Cygan, M. Glinianowicz, & P. Kotowicz (Eds.). Rzeszów–Sanok, 113–125.

Dzińkowski, T. (2017). Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe i późnośredniowieczna osada wiejska. Wielokulturowe stanowisko 3 w Czerniczyńie w świetle badań archeologicznych w latach 1981–1985. A. Hyrchała (Ed.). Hrubieszów, 94–189.

Dzik, M. (2015). *Przemiany zwyczajów pogrzebowych w międzyrzeczu Bugu i górnej Narwi (XI–XV w.)*. Rzeszów, T. I.

Florek, M. (2016). Cmentarzyska na stan. 1 (Grodzisko) i stan. 3 (Podgrodzie Dalsze) w Czermnie oraz na stan. 1 we Wronowcach – uwagi archeologa. *The early medieval settlement complex at Czermno in the light of results from past research (up to 2010): material evidence* = Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy w Czermnie w świetle wyników badań dawnych (do 2010): podstawy źródłowe. M. Florek, M. Wołoszyn (Eds.). Kraków–Leipzig–Rzeszów–Warszawa. Vol. I, 373–384.

Florkiewicz, I., Sikora, P. (2016). Uwagi na temat badań wykopaliskowych w Czermnie w 1952 r. *The early medieval settlement complex at Czermno in the light of results from past research (up to 2010): material evidence* = Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy w Czermnie w świetle wyników badań dawnych (do 2010): podstawy źródłowe. M. Florek, M. Wołoszyn (Eds.). Kraków–Leipzig–Rzeszów–Warszawa. Vol. I, 225–240.

Ginałski, J. (2001). Wczesnośredniowieczny zespół sakralny na grodzisku «Horodyszcze» w Trepczy koło Sanoka. *Dzieje Podkarpacia*. Krosno. T. V. Początki chrześcijaństwa w Małopolsce, 349–377.

Ginałski, J., Kotowicz, P. (2019). Gród «wrót węgierskich» – staroruski Sanok i jego najbliższe zaplecze. *Pogranicza w polskich badaniach mediewistycznych. Materiały V Kongresu Mediewistów Polskich*. Rzeszów. T. III, 123–148.

Gołub, S. (2016). Groby z okresu wczesnego średniowiecza. *Od cerkwi katedralnej króla Daniela Romanowicza do Bazyliki pw. Narodzenia NMP w Chełmie*. Wyniki badań interdyscyplinarnych sezonu 2013–2014. (pp. 149–153). Chełm.

Hübner, P. (1987). *Nauka polska po II wojnie światowej - idee i instytucje*. Warszawa: Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauk Politycznych.

Hupało, W. (2010). Wczesnośredniowieczne cmentarzyska Dźwinogrodu (Ukraina): kwestia periodyzacji i chronologii. *In silvis, campis...et urbe» Średniowieczny obrządek pogrzebowy na pograniczu polsko-ruskim*. S. Cygan, M. Glinianowicz, & P. Kotowicz (Eds.). Rzeszów–Sanok, 233–245.

Kępa, M. (2012). *Analiza anatomiczna serii szkieletów pochodzących ze stanowiska nr 2 – Grodzisko «Horodyszcze», Trepcza, gm. Sanok*. Kraków.

Kępa, M., Głąb, H. (2010). Analiza anatomo-antropologiczna serii szkieletów z cmentarzyska grodowego na wzgórzu zamkowym w Sanoku. «*In silvis, campis...et urbe*» Średniowieczny obrządek pogrzebowy na pograniczu polsko-ruskim. S. Cygan, M. Glinianowicz, & P. Kotowicz (Eds.). Rzeszów–Sanok, 221–231.

Koperski, A. (1988a). Komunikat z badań ratowniczych wczesnośredniowiecznego grobu szkieletowego w Przemyślu przy ul. Pstrowskiego. *Rocznik Przemyski. Przemyśl*, 26, 392–400.

Koperski, A. (1988b). Nowe wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe w Przemyślu, ul. Krasińskiego 49. *Rocznik Przemyski. Przemyśl*, 26, 413–420.

Koperski, A. (1994a). Komunikat z badań ratowniczych wczesnośredniowiecznego grobu szkieletowego w Przemyślu przy ul. Pstrowskiego. *Rocznik Przemyski*, 29–30(1(1)), 46–53.

Koperski, A. (1994b). Ślady wczesnośredniowiecznych grobów w Żurawicy, gm. Żurawica, woj. Przemyśl. *Rocznik Przemyski*, 29–30(1(1)), 71–73.

Koperski, A. (2004). Cmentarzysko szkieletowe na wzgórzu zamkowym w Przemyślu. *Rocznik Przemyski. Przemyśl*, 40(2). *Archeologia*, 147–177.

Koperski, A. (2010). Przemiany w obrządku pogrzebowym na przykładzie wczesno- i późnośredniowiecznych cmentarzysk odkrytych w Przemyślu. «*In silvis, campis...et urbe*» Średniowieczny obrządek pogrzebowy na pograniczu polsko-ruskim. S. Cygan, M. Glinianowicz, P. Kotowicz (Eds.). Rzeszów–Sanok, 175–185.

Koperski, A., Kociuba, J. (1994). Dwa wczesnośredniowieczne groby szkieletowe w Łowcach gm. Chłopice woj. przemyskie. *Rocznik Przemyski*, 29–30(1(1)), 75–79.

Kuśnierz, J. (2003). Historia i stan badań latopisowych grodów Czerwień i Wołyń oraz ich okolic. *Zamojsko-wołyńskie zeszyty muzealne*, 1, 6–22.

Kuśnierz, J. (2010). Średniowieczne cmentarzysko szkieletowe namajdanie grodziska w Gródku (stan. 1A), pow. Hrubieszowski, woj. Lubelskie, w świetle zachowanej dokumentacji badań archeologicznych komisji Grodów Czerwieńskich (1952–1955) «*In silvis, campis...et urbe*» Średniowieczny obrządek pogrzebowy na pograniczu polsko-ruskim. S. Cygan, M. Glinianowicz, & P. Kotowicz (Eds.). Rzeszów–Sanok, 247–266.

Kuśnierz, J. (2018). Gródek nad Bugiem, stan. 1A. Wyniki badań wykopaliskowych z lat 1952–1955. Cmentarzysko na majdanie grodziska. *The early medieval settlement complex at Gródek upon the Bug River in the light of results from past research (1952–1955): material evidence* = Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy w Gródku nad Bugiem w świetle wyników badań dawnych (1952–1955): podstawy źródłowe. *U źródeł Europy Środkowo-Wschodniej = Frühzeit Ostmitteleuropas* 4. Wołoszyn M. (Ed.). Kraków–Leipzig–Rzeszów–Warszawa, 707–734.

Kwiatkowska, B., Kuźniarska, K. (2016). Analiza antropologiczna materiału szkieletowego zarejestrowanego na terenie zespołu osadniczego w Czermnie w latach 1972–1979. *The early medieval settlement complex at Czermnio in the light of results from past research (up to 2010): material evidence* = Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy w Czermnie w świetle wyników badań dawnych (do 2010): podstawy źródłowe. M. Florek, M. Wołoszyn (Eds.). Kraków–Leipzig–Rzeszów–Warszawa. Vol. I, 337–364.

Lutsyk, I. (2021). The Medieval Christian Necropolis in the Kopachyntsi hillfort (Ukraine). Unpublished Research Materials. *Analecta Archaeologica Ressorviensia*, 16, 125–145.

Marek, E. A. (2013). Wczesnośredniowieczne cmentarzyska chrześcijańskie z grobami podpłytowymi z terytorium Polski południowo-wschodniej i Ukrainy Zachodniej – problematyka występowania. *Colloquia Russica. Series I*(2). *Przemyśl i ziemia przemyska w strefie wpływów ruskich X – połowa XIV w.* Kraków, 33–37.

Marek, E. A. (2014). Nowe interpretacje położenia wybranych cmentarzysk z wczesnośredniowiecznymi grobami podpłytowymi. *Наукові студії, 7. Культурні та поховальні пам'ятки у Вісло-Дніпровському регіоні: проблеми інтерпретації*, 335–343.

Pawlata, L. (1991). Wyniki badań nowo odkrytego cmentarzyska wczesnośredniowiecznego w Drohiczyńcu, woj. białostockie. *Rocznik Białostocki*, 17, 111–126.

Skibiński, S. (1959–1960). Grób wczesnośredniowieczny na Kredowej Górze w Chełmie. *Wiadomości Archeologiczne*, 26, 303–304.

Swiesznikow, I., Hupało, W. (1996). Uwagi na temat chronologii obiektów na grodzie właściwym w Dźwinogrodzie (Zvenygorod) koło Lwowa. *Sprawozdania Archeologiczne*, 48, 177–197.

Wołoszyn, M., Dzieńkowski, T., Kuźniarska, K., Nosek, E. M., Stępiński, J., Florkiewicz, I., Włodarczak, P. (2018). A burial in the rampart of the stronghold in Czeremo-Cherven' and its significance for the chronology of the Cherven' towns. *Lebenswelten zwischen archäologie und geschichte festschrift für Falko Daim zu seinem 65 geburtstag. Monographien des RGZM*. Jörg Drauschke, Ewald Kislinger, Karin Kühtreiber, Thomas Kühtreiber, Gabriele Scharrer-Liška, Tivadar Vida (Hrsg.). Band 150. Mainz, 459–479.

Zielińska, M., Kotowicz, P. (2010). Cmentarzysko grodowe na wzgórzu zamkowym w Sanoku. "In silvis, campis...et urbe" *Średniowieczny obrządek pogrzebowy na pograniczu polsko-ruskim*. S. Cygan, M. Glinianowicz, & P. Kotowicz (Eds.). Rzeszów–Sanok, 187–220.

Zoll-Adamikowa, H. (1966). *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska szkieletowe Małopolski*. Cz. I. Źródła. Wrocław–Warszawa–Kraków.

Zoll-Adamikowa, H. (1971). *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska szkieletowe Małopolski*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk. Cz. II. Analiza.

REFERENCES

Arkeolohichni doslidzhennia na terytorii vnutrishnoho dvoru Staroho zamku v Kam'iantsi-Podilskomu u 2019 rotsi. Retrieved January 11, 2021, from <https://www.nas.gov.ua/EN/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=6267> (in Ukrainian).

Arkeolohichni doslidzhennia na terytorii podvir'ia Staroho zamku v Kam'iantsi-Podilskomu: rezultaty polovoho sezonu 2018 roku. Retrieved January 11, 2021, from <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=4555> (in Ukrainian).

Aulih, V. V. (1990). Pogrebal'nye pamjatniki Galickoj zemli. In Chernysh A. P. (red.), *Arheologija Prikarpat'ja, Volyni i Zakarpat'ja (rannoslavjanskij i drevnerusskij periody)* (s. 152–155). Kiev: Naukova dumka. (in Russian).

Aulih, V. V., Mogitich I. R., Petegirich, V. M., & Chugajda, I. D. (1975). Raskopki u sten Uspenskogo sobora drevnego Galicha. *Arheologicheskie otkrytija 1974 goda*, 254. (in Russian).

Bagrij, R. S. (1990). Plesnesk. In Chernysh A. P. (red.), *Arheologija Prikarpat'ja, Volyni i Zakarpat'ja (rannoslavjanskij i drevnerusskij period)* (s. 111–114). Kiev: Naukova dumka. (in Russian).

Bagrij, R. S., & Ratic, A. A. (1971). Issledovanija drevnogo Plesneska. *Arheologicheskie otkrytija 1970 goda*, 300–301. (in Russian).

Bahrii, R. S. (1970/82). *Zvit pro robotu davnoruskoi arkeolohichnoi ekspeditsii Lvivskoho istorychnoho muzeiu u 1971 rotsi*. Lviv. Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy Spr. 1970/82. (in Ukrainian).

Bahrii, R. S. (1971). *Zvit pro robotu davnoruskoi arkeolohichnoi ekspeditsii Lvivskoho istorychnoho muzeiu u 1970 rotsi*. Lviv. Naukovyi arkhiv viddilu arkeolohii Instytutu ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy. (in Ukrainian).

Bahrii, R. S. (1973). *Zvit pro arkeolohichni doslidzhennia Lvivskoho istorychnoho muzeiu u 1972 rotsi*. Lviv. Naukovyi arkhiv viddilu arkeolohii Instytutu ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy. (in Ukrainian).

Bahrii, R. S. (1984/115). *Zvit pro arkeolohichni doslidzhennia u 1984 r.* Lviv, 1985. Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy. Spr. 1984/115. (in Ukrainian).

Bahrii, R. S. (1987). *Zvit pro robotu Brodivskoi hospdohovirnoi arkeolohichnoi ekspeditsii ISN AN URSSR za 1986 rik*. Lviv. Naukovyi arkhiv viddilu arkeolohii Instytutu ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy. (in Ukrainian).

Bahrii, R. S. (1989). *Zvit pro arkeolohichni doslidzhennia davnoruskoi arkeolohichnoi ekspeditsii na terytorii Plisneskoho horodyshcha Brodivskoho raionu Lvivskoi oblasti u 1988 rotsi*. Lviv. Naukovyi arkhiv viddilu arkeolohii Instytutu ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy. (in Ukrainian).

Bahrii, R. S., & Ovchinnikov, O. H. (1991). Novi materialy do vyvchennia litopysnoho Plisneska. *Novi materialy z arkeolohii Prykarpattia i Volyni*. Lviv, 11–13. (in Ukrainian).

Bazhenov, O. L., & Mehei, V. P. (2007). Pro perspektyvy doslidzhennia Bakotskoho pechernoho monastyria. *Materialy XII Podilskoi istoriko-kraieznavchoi konferentsii, 1*. Kam'ianets-Podilskiy, 210–214. (in Ukrainian).

Bandrivskiy, M. (2019). Chomu «ostanky kniazia Osmomysla» ye arkheolohichnym feikom? Retrieved November 28, 2021, from <https://www.istpravda.com.ua/columns/2019/11/29/156627/> (in Ukrainian).

Bandrivskiy, M., Lukomskiy, Yu., & Sulyk, R. (1993). Z istorii doslidzhennia Uspenskoho soboru v Halychi (Vidkryttia pokhovannia halytskoho kniazia Yaroslava Osmomysla). *Zapysky naukovoho tovarystva imeni T. Shevchenka*, 225, 393–405. (in Ukrainian).

Baiuk, V., & Dolzhenko, Yu. (2013). Cherep Iziaslava Inhvarevycha. *Materials and studies on archaeology of Sub-Carpathian and Volhynian area*, 17, 268–277. (in Ukrainian).

Boroda, A. (2019). Chy znaide Ukraina svoho korolia. *Lokalna istoriia*, 1, 68–73. (in Ukrainian).

Verba, T. (2018). Rezultaty arkheolohichnoho nahliadu v s. Rovantsi 2015 roku. *Volynskiy muzeinyi visnyk*, 9, Luts'k, 3–5. (in Ukrainian).

Vinokur, I. S., Hotjun, G. N., & Prihodnjuk, O. M. (1964/41). *Otchet ob arheologicheskikh isledodovaniyakh na territorii Hmel'nickoy oblasti v 1964 godu*. Kamenec-Podol'skij, 1965. Naukovij arhiv Institutu arheologii NAN Ukrainy. Spr. 1964/41. (in Russian).

Vynokur, I. S., & Horishnii, P. A. (1994). *Bakota. Stolytsia davnoruskoho Ponyzzia*. Kam'ianets-Podilskiy. (in Ukrainian).

Vinokur, I. S. (1957/21). *Otchet ob arheologicheskikh razvedkah Chernovickogo Gosuniversiteta v 1957 goda*. Chernovtsy, 1958. Naukovij arhiv Institutu arheologii NAN Ukraini. Spr. 1957/21. (in Russian).

Vlasova, G. M., & Voznickij, B. G. (1961). K issledovaniyu severo-zapadnoj chasti gorodishha letopisnogo Zvenigoroda. *Kratkie soobshheniya o polevykh arheologicheskikh issledovaniyakh Odesskogo gosudarstvennogo universiteta imeni I. I. Mechnikova i Odesskogo gosudarstvennogo arheologicheskogo muzeja*. Odessa, 115–121. (in Russian).

Vozvrashhenie (2017). Retrieved February 5, 2022, from https://www.youtube.com/watch?v=ZJgWWakTmOs&ab_channel=MrBeshan (in Russian).

Voznyi, I. P. (1997–1999/95). *Zvit pro robotu arkheolohichnykh ekspedytsii Bukovynskoho tsentru arkheolohichnykh doslidzhen pry Chernivetskomu derzhavnomu universyteti im. Yu. Fedkovycha ta Chernivetskoho kraieznavchoho muzeiu u 1997–1999 rr.* Chernivtsi, 1997–1999. Naukovyi arkhiv Instytutu arkheolohii NAN Ukrainy. Spr. 1997–1999/95. (in Ukrainian).

Voznyi, I. P. (2000/55). *Zvit pro robotu arkheolohichnykh ekspedytsii Chernivetskoho natsionalnogo universytetu im. Yu. Fedkovycha ta Chernivetskoho kraieznavchoho muzeiu u 2000 r.* Chernivtsi. Naukovyi arkhiv Instytutu arkheolohii NAN Ukrainy. Spr. 2000/55. (in Ukrainian).

Voznyi, I. P. (2001/187). *Zvit pro robotu arkheolohichnykh ekspedytsii Chernivetskoho natsionalnogo universytetu im. Yu. Fedkovycha ta Chernivetskoho kraieznavchoho muzeiu u 2001 r.* Chernivtsi. Naukovyi arkhiv Instytutu arkheolohii NAN Ukrainy. Spr. 2001/187. (in Ukrainian).

Voznyi, I. (2009). *Istoryko-kulturnyi rozvytok naselennia mezhyrichchia Verkhnoho Siretu ta Serednoho Dnistra v X–XIV st., 2. Materialna, dukhovna kultura ta sotsialno-istorychnyi rozvytok*. Chernivtsi: Zoloti Lytavry. (in Ukrainian).

Voznyi, I. P. (1998). *Chornivska feodalna ukraplena sadyba XII– XIII st.* Chernivtsi: Ruta. (in Ukrainian).

Voinarovskiy, V. M. (1992). Pidplytovi pokhovannia davnoruskoho mohylnya Borivtsi na Bukovyni. *Arkheolohichni doslidzhennia, provedeni na terytorii Ukrainy protiahom 80-kh rokiv derzhavnymy orhanamy okhorony pam'iatok ta muzeiamy respubliky. Tematychnyi zbirnyk naukovy prats*. Kyiv, 33–45. (in Ukrainian).

Horbenko, S. (1998). Skelet halytskoi kniazyni z pokhovannia XII st. v Uspenskomu sobori Halycha-Krylosa. *Narodoznachchi zoshyty*, 5, 515–520. (in Ukrainian).

Horbenko, S. O. (1996). *Yaroslav Osmomysl – rekonstruktsiia antropolohichna ta istorychna*. Lviv–Vynnyky. (in Ukrainian).

Gorishnij, P. A., & Jura, R. A. (1975). Raskopki u s. Bakoty na Dnestre. *Arheologicheskie otkrytiya 1974 goda*, 268–269. (in Russian).

Gorishnij, P. A., & Jura, R. A. (1976). Raskopki v selah Bakota i Studenica na Dnestre. *Arheologicheskije otkrytiya 1975 goda*, 317–318. (in Russian).

Horishnyi, P., & Yura, R. (1975/27v). *Zvit pro robotu Bakotskoho zahonu Davnoruskoj Dnistrovskoi ekspedytsii Instytutu arkeolohii AN URSS u 1975 rotsi*. Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy. Spr. 1975/27v. (in Ukrainian).

Gorishnij, P., & Jura, R. (1974/6g). Otchet o rabote Bakotskogo otrjada Drevneruskoj Dnestrovskoj jekspedicii v 1974 godu. Kiev, 1975. Naukovij arhiv Institutu arheologii NAN Ukraini. Spr. 1974/6g. (in Russian).

Hupalo, V. (2010). Rannoserednovichni mohylnyky Zvenyhoroda: problema periodyzatsii i khronolohii. *Arkeolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu*, 13, 205–218.

Hupalo, V. (2014). *Zvenyhorod i Zvenyhorodska zemlia u XI–XIII stolittiah (sotsioistorychna rekonstruktsiia)*. Lviv. (in Ukrainian).

Hutsal, V. (2020). Arkheolohichni doslidzhennia Chernivetskoho universytetu u 1957 r. *Arkheolohiia Bukovyny: zdobutky ta perspektyvy: Tezy dopovidei IV mizhnarodnoho naukovoho seminaru (m. Chernivtsi, 11 hrudnia 2020 r.)*. Chernivtsi, 46–51. (in Ukrainian).

Gereta, I. P. (2013). *Chernelevo-Ruskyi mohylnyk*. V. S. Tylishchak (upor.). OIUM, 3. Kyiv–Ternopil: TzOV «Terno-hraf». (in Ukrainian).

Davnie zhinoche pokhovannia i zhytlo: arkeolohy rozpovily pro tsohorichni znakhidky u Plisnesku. Retrieved September 13, 2021, from https://galinfo.com.ua/news/davnie_zhinoche_pohovannya_i_zhytlo_arheology_rozpovily_pro_tsogorichni_znakhidky_u_plisnesku_367744.html?fbclid=IwAR2iEA32ohx-fjIwi0dPrk6jGsbE24tgt48jtXfQfQRSUmOPX9zv1U9kg (in Ukrainian).

Dolzhenko, Yu., & Pryshchepa, B. (2015). Kraniolohichni materialy z davnoruskoho mista Dorohobuzha. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Istorii*, 2(1), 12–30. (in Ukrainian).

Zakhar'iev, V. (2014). Mohylnyky XI–XIII st. iz Sokiletskoho mikrorehionu na Tsentralnomu Podilli. *Naukovi studii*, 7. *Kultovi ta pokhovalni pam'iatky u Vislo-Dniprovskomu rehioni: problemy interpretatsii*, 344–363. (in Ukrainian).

Zakhar'iev, V. A. (1992/51). *Zvit pro rozvidkovi doslidzhennia na Dunaievehchyni u 1992 r.* Khmelnytskyi. Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy. Spr. 1992/51. (in Ukrainian).

Zakhar'iev, V. A. (1993/66). *Zvit pro robotu Sokiletskoi davnoruskoi arkeolohichnoi ekspedytsii u 1993 rotsi*. Khmelnytskyi. Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy. Spr. 1993/66. (in Ukrainian).

Zakhar'iev, V. A. (1994/60). *Naukovyi zvit pro doslidzhennia u 1994 rotsi davnoruskoho mohylnyka v ur. Batareia poblyzu s. Sokilets Dunaievetskoho raionu Khmelnytskoi oblasti*. Khmelnytskyi. Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy. Spr. 1994/60. (in Ukrainian).

Zakhar'iev, V. A. (1996/38). *Naukovyi zvit pro p'iaty sezon doslidzhennia davnoruskoho pidplytovoho mohylnyka poblyzu s. Sokilets Dunaievetskoho raionu Khmelnytskoi oblasti*. Khmelnytskyi. Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy. Spr. 1996/38. (in Ukrainian).

Zakhar'iev, V. A. (2000/15). *Zvit pro arkeolohichni doslidzhennia mohylnyka XII–XIII stolit v ur. Batareia poblyzu s. Sokilets Dunaievetskoho raionu Khmelnytskoi oblasti pid chas polovoho sezonu 2000-ho roku*. Khmelnytskyi. Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy. Spr. 2000/15. (in Ukrainian).

Zakhar'iev, V. A. (2001/190). *Zvit pro robotu Sokiletskoi davnoruskoi arkeolohichnoi ekspedytsii u 2001 rotsi*. Dunaivtsi. Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy. Spr. 2001/190. (in Ukrainian).

Zakhar'iev, V. A., & Ridush, B. T. (1997/16). *Zvit pro robotu na davnoruskomu mohylnyku XII–XIII st. v ur. Batareia poblyzu s. Sokilets, Dunaievetskoho r-nu, Khmelnytskoi obl., ta speleoob'iektakh serednoi techii r. Ushytsi*. Khmelnytskyi–Chernivtsi. Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy. Spr. 1997/16. (in Ukrainian).

Zakharuk, Yu. M. (1953). *Arkheolohichni doslidzhennia Volyni v 1952 r. (Zvit pro robotu Volynskoi ekspedytsii)*. Lviv. Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy. Spr. 1952/26. (in Ukrainian).

Zlatohorskyi, O. Ye., Bardetskyi, A. B., & Tkach, V. V. (2010). *Zvit pro rezultaty arkeologichnykh doslidzhen na terytorii bahatosharovoho poselennia u seli Rovantsi, urochyshe «Hnidavska hirka» Lutskoho raionu 2010 roku*. Lutsk. Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy Spr. 2010/110. (in Ukrainian).

Ioannisjan, O. M. (1980). Raskopki drevnerusskoj rotundy-kvadrifolija v okrestnostjah Galicha. *Arheologicheskie otkrytija 1979 goda*, 273. (in Russian).

Ioannisjan, O. M. (1981/38). *Otchet o rabotah Galickogo otrjada arhitekturno-arheologicheskoy jekspedicii LOIA AN SSSR i gosudarstvennogo Jermitazha v 1981 g.* Naukovij arhiv Institutu arheologii NAN Ukraïni. Spr. 1981/38. (in Russian).

Ioannisjan, O. M. (1982). Centricheskie postrojki v galickom zodchestve XII v. *Kratkie soobshhenija instituta arheologii AN SSSR*, 172, 39–46. (in Russian).

Ioannisjan, O. M. (1983). Novye issledovanija odnogo iz pamjatnikov Galickogo zodchestva XII veka. *Sovetskaja arheologija*, 1, 231–244. (in Russian).

Ioannisjan, O. M. (1986). Cerkov' Spasa v Galiche – pamjatnik pervoj poloviny XII veka. *Drevnie pamjatniki kul'tury na territorii SSSR*. Leningrad, 102–109, il. 169–173. (in Russian).

Ioannisjan, O. M. (1989/117). *Otchjot o rabote Arhitekturno-arheologicheskoy jekspedicii Gosudarstvennogo Jermitazha v r-ne g. Galicha Ivano-Frankovskoj oblasti. 1989.* Naukovij arhiv Institutu arheologii NAN Ukraïni. Spr. 1989/117. (in Russian).

Ioannisjan, O. M. (1988/159). *Otchjot o rabotah Galickogo otrjada Arhitekturno-arheologicheskoy jekspedicii v 1988 g. Leningrad, 1989.* Naukovij arhiv Institutu arheologii NAN Ukraïni. Spr. 1988/159. (in Russian).

Karger, M. (1958). Vnov' otkrytye pamjatniki Volynskogo zodchestva XII–XIII vv. *Uchenye zapiski LGU*, 252(29), 3–29. (in Russian).

Karger, M. K. (1960). Osnovnye itogi drevnego Galicha v 1955 godu. *Kratkie soobshhenija instituta arheologii AN SSSR*, 81, 61–71. (in Russian).

Karger, M. K. (1976). K istorii Galickogo zodchestva XII–XIII st. *Kratkie soobshhenija instituta arheologii AN SSSR*, 146, 53–59. (in Russian).

Kviatkovskyi, A. (2015). Znaideno mohylu syna Danyla Halytskoho. Spravdi? Retrieved April 13, 2022, from <https://zbruc.eu/node/37558> (in Ukrainian).

Kropotkin, V. V. (1974). Raskopki poselenija u s. Romosh. *Arheologicheskie otkrytija 1973 goda*, 294–295. (in Russian).

Kropotkin, V. V. (1975/124). *Otchet ob arheologicheskikh raskopkah poselenija i mogil'nika u s. Romosh Sokal'skogo rajona L'vovskoj oblasti v 1975 godu*. Moskva. Naukovij arhiv Institutu arheologii NAN Ukraïni. Spr. 1975/124. (in Russian).

Kropotkin, V. V. (1976). Issledovanie poselenija u s. Romosh. *Arheologicheskie otkrytija 1975 goda*, 344–345. (in Russian).

Kropotkin, V. V. (1976/114). *Otchet ob arheologicheskikh raskopkah poselenija u s. Romosh Sokal'skogo r-na L'vovskoj oblasti v 1976 g.* Naukovij arhiv Institutu arheologii NAN Ukraïni. Spr. 1976/114. (in Russian).

Kropotkin, V. V. (1977). Issledovanija na Volyni. *Arheologicheskie otkrytija 1976 goda*, 314. (in Russian).

Krushel'nic'ka, L. I. (1963). *Zvit pro rozvidkovi pol'ovi doslidzhennja Mogiljans'kogo zagonu Rovens'koi arheologichnoi ekspedicii v 1963 r.* Naukovij arhiv viddilu arheologii Institutu ukrainoznavstva im. I. Kryp'jakevicha NAN Ukrainy. Op. 5. Od. zb. 344. (in Ukrainian).

Kuchera, M. P. (1953/5). *Otchjot o raskopkah na Plesneskom gorodishhe v 1953 g.* Kiev. Naukovij arhiv Institutu arheologii NAN Ukraïni 1953/5. (in Russian).

Kuchera, M. P. (1959). Osnovni etapy rozvytku starodavnoho Plisneska. *Materials and studies on archaeology of Sub-Carpathian and Volhynian area*, 2, 132–145. (in Ukrainian).

Kuchera, M. P. (1986). Plesnesk. *Arheologija Ukrainskoj SSR, 3. Ranneslavjanskij i drevnerusskij periody*, 322–328. (in Russian).

Kuchinko, M. (1976). Raskopki drevnego Vladimira-Volynskogo. *Arheologicheskie otkrytija 1975 goda*, 349–350. (in Russian).

Kuchynko, M. (2002). Mohylnyky kniazhoi doby Zakhidnoi Volyni, Kholmshchyny i Pidliashshia. *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka*, 244, 264–274. (in Ukrainian).

Kuchynko, M. M. (1977/90). *Zvit pro arkheolohichni doslidzhennia v s. Horodyshche Lutskoho raionu Volynskoi oblasti v 1977 rotsi*. Lutsk. Naukovyi arkhiv Instytutu arkheolohii NAN Ukrainy Spr. 1977/90. (in Ukrainian).

Lukomskiy, Yu. (1998a). Bilokam'iany khram na peredmisti davnoho Halycha. *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka*, 235, 594–607. (in Ukrainian).

Lukomskiy, Yu. (1998b). Nevidomi tserkvy na podoli kniazhoho Halycha. *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka*, 235, 559–593. (in Ukrainian).

Lukomskiy, Yu. (2001). Voskresenska tserkva XII–XIII stolit u Krylosi. *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka*, 241, 275–298. (in Ukrainian).

Lukomskiy, Yu. (2002). Uspenskyi sobor davnoho Halycha (Za rezultatamy novykh doslidzhen 1992–2000 rokiv). *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka*, 244, 579–607. (in Ukrainian).

Lukomskiy, Yu. (2017). Kholm korolia Danyla. Retrieved April 13, 2022, <https://zbruc.eu/node/63563> (in Ukrainian).

Lukomskiy, Yu. (2018). Tserkva Blahovishchennia u davnomu Halychi. *Materials and studies on archaeology of Sub-Carpathian and Volhynian area*, 22, 167–208. (in Ukrainian).

Lukomskiy, Yu. (2020). Pershi pam'iatky sakralnoi arkhitektury na Prykarpatti yak kvintesentsiia dukhovnoi kultury yoho meshkantsiv ta volodariv (na osnovi arkheolohichnykh dzherel). In N. Bulyk (Ed.), O. Tomeniuk (Compil.), *Dukhovna kultura naselennia Prykarpattia, Volyni i Zakarpattia vid naidavnishykh chasiv do serednovichchia (vybrani problemy)*, (s. 382–428). Lviv. (in Ukrainian).

Lutsyk, I. (2019). Pidplytovi mohylnyky na Volyni ta Halytsko-Volynskomu pohranychchi: veryfikatsiia ta katalohizatsiia. *Materials and studies on archaeology of Sub-Carpathian and Volhynian area*, 23, 279–300.

Lutsyk, I. (2020). Pidplytovi pokhovannia na terytorii Halytsko-Volynskykh zemel: analiz ta uzahalennia. In N. Bulyk (red.), O. Tomeniuk (upor.), *Dukhovna kultura naselennia Prykarpattia, Volyni i Zakarpattia vid naidavnishykh chasiv do serednovichchia (vybrani problemy)*, (s. 494–533). Lviv. (in Ukrainian).

Lvivski arkheolohy prypuskaiut, shcho znaisly v Kholmi sarkofah z pokhovanniam syna korolia Danyla. Retrieved November 2, 2021, from <https://daily.lviv.com/news/istoriya/lvivski-arkheolohy-prypuskayut-shcho-vony-znaisly-v-kholmi-sarkofah-z-pokhovannyam-syna-korolya-danyla-20946> (in Ukrainian).

Liaska, V. (2012). Rannoserednovichni pokhovalni pam'iatky na Roztochchi (materialy katalogu). *Fortetsia: zbirnyk zapovidnyka «Tustan»*, 2, 499–514. (in Ukrainian).

Liaska, V. (2013). Pokhovalni kompleksi kniazhoi doby u verkhiv'iakh Zakhidnoho Buhu. *Materials and studies on archaeology of Sub-Carpathian and Volhynian area*, 17, 169–192. (in Ukrainian).

Malevskaia, M. V. (1999). Cerkov' Sv. I. Bogoslova – vnov' otkrytyj pamjatnik arhitektury XII v. Pam'iatky sakralnoho mystetstva Volyni: pytannia doslidzhennia, zberezhenia ta restavratsii. Naukovyi zbirnyk. Materialy VI mizhnarodnoi naukovoï konferentsii po volynskomu ikonopysu (m. Lutsk, 1-3 hrudnia 1999 r.). Lutsk: «Nadstyr'ia». Retrieved November 13, 2021, from <http://rusarch.ru/malevskaia1.htm> (in Ukrainian & Russian).

Malevskaia, M. V., Ioannisjan O. M., Mogitich I. R., & Buchko R. V. (1978). Issledovaniia pamjatnikov arhitektury v L'vove i L'vovskoj oblasti. *Arheologicheskie otkrytiia 1977 goda*, 352–353. (in Russian).

Malevskaia, M. V. (1977/88). Otchet o rabote L'vovskogo otrjada arhitekturno-arheologicheskoi jekspedicii 1977 goda. *Naukovij arhiv Institutu arheologii NAN Ukraïni. Spr. 1977/88*. (in Russian).

Maleev, Ju. N. (1983). Issledovanie gal'shtadskogo gorodishha u s. Lisichniki. *Arheologicheskie otkrytiia 1981 goda*, 285. (in Russian).

Malieiev, Yu. (1994). Novi davnoruski pokhovalni pam'iatky Podnistrov'ia. *Naselennia Prutsko-Dnistrovskoho mezhyrichchia ta sumizhnykh terytorii v II polovyni pershoho – na pochatku druhoho tysiacholittia n. e.: tezy dop. ta povidomlen mizh nar. ist.-arkheol. seminaru, Chernivtsi, 22–24 veresnia 1994 r.* Chernivtsi: Ruta, 31–33. (in Ukrainian).

- Malieiev, Yu. M. (1973). Okhoronni rozkopky na Ternopilshchyni. *Arkheolohiia*, 12, 102–104. (in Ukrainian).
- Malieiev, Yu. M. (1971/85). *Zvit pro robotu Ternopilskoi arkheolohichnoi ekspeditsii Kyivskoho ordena Lenina derzhavnoho universytetu im. T. H. Shevchenka v 1971 r.* Kyiv. Naukovyi arkhiv Instytutu arkheolohii NAN Ukrainy. Spr. 1971/85. (in Ukrainian).
- Maiarchak, S. P. (2008). Pokhovannia i rozvytok pokhovalnoho obriadu v davnoruskoho naselennia Livoberezhzhia Serednoho Podnistrov'ia. *Arkheolohiia*, 2, 30–39. (in Ukrainian).
- Maiarchak, S. P. (2018). *Istoryko-kulturnyi rozvytok Serednodnistrovskoho Livoberezhzhia u IX–XIII st. i formuvannia Ponyzzia.* Khmelnytskyi: FOP Storozhuk O. V. (in Ukrainian).
- Melnichuk, O., Tomenchuk, B., & Lukomskyi, Yu. (2006). Nekropol Uspenskoho kafedralnoho soboru. Uspenskyi sobor Halycha. *Mynule, suchasne, maibutnie. Materialy naukovopraktychnoi konferentsii. Halych, 27 lyppnia 2006 roku.* Halych, 45–50. (in Ukrainian).
- Mylian, T., & Chaika, R. (2003). Doslidzhennia mohylnyka litopysnoho Shchekotyha v 2002 r. *Arkheolohichni vidkryttia v Ukraini 2001–2002 rr.* Kyiv, 185–186. (in Ukrainian).
- Myska, R. (2010). Rannoserednovichni pokhovalni pam'iatky mezhyrichchia Zolotoi Lypy ta Zbrucha. «*In silvis, campis...et urbe*» *Średniowieczny obrządek pogrzebowy na pograniczu polsko-ruskim.* S. Cygan, M. Glinianowicz, & P. Kotowicz (Eds.). Rzeszów–Sanok, 101–112. (in Ukrainian).
- Myska, R. (2011). Terebovelska zemlia v XI–XIII st. (za arkheolohichnymy dzherelamy). *Materials and studies on archaeology of Sub-Carpathian and Volhynian area*, 15, 186–209. (in Ukrainian).
- Myska, R., & Pohoralskyi Ya. (2006). Arkheolohichni doslidzhennia u Terebovli. *Arkheolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu*, 9, 249–268. (in Ukrainian).
- Myska, R., & Pohoralskyi, Ya. (2006/92). Zvit pro arkheolohichni doslidzhennia horodyshch v okolytsi s. Bile Chortkivskoho r-nu ta rozvidky na terytorii Ternopilskoi obl. u 2006 r. Ternopil. Naukovyi arkhiv Instytutu arkheolohii NAN Ukrainy. Spr. 2006/92. (in Ukrainian).
- Molodii, V. (2020). U poshukakh kniazia Yaroslava Osmomysla. Retrieved December 22, 2021, from <https://localhistory.org.ua/spetsproekty/u-poshukakh-kniazia-iaroslava-osmomysla/> (in Ukrainian).
- Motsia, O. (1994). Pidplytovi pokhovannia na pivdennoruskykh mohylnykakh. *Naselennia Prutsko-Dnistrovskoho mezhyrichchia ta sumizhnykh terytorii v II polovyni pershoho – na pochatku druhoho tysiacholittia n. e.* Chernivtsi: Ruta, 30–31. (in Ukrainian).
- Mocja, O. P. (1990). *Pogrebal'nye pamjatniki juzhnorusskikh zemel' IX–XIII vv.* Kiev: Naukova dumka. (in Russian).
- Motsia, O. P. (1993). *Naselennia Pivdenno-ruskykh zemel IX–XIII st. (za materialamy nekropoliv).* Kyiv. (in Ukrainian). (in Ukrainian).
- Nechitajlo, P. A. (2012). K voprosu datirovki peshhernogo monastyra v sele Malievcy. *Speleologija i spelestologija. Sbornik materialov III Mezhdunarodnoj nauchnoj zaochnoj konferencii.* Naberezhnye Chelny, 132–136. (in Russian).
- Nechytailo, P., & Dolzhenko, Yu. (2018). Pokhovannia № 1 zi skelno-pechernoho kompleksu bilia s. Vasylivka. *Arkheolohiia Bukovyny: zdobutky ta perspektyvy: Tezy dopovidei II naukovooho seminaru (m. Chernivtsi, 6 hrudnia 2018 r.).* Chernivtsi: Tekhnodruk, 59–62. (in Ukrainian).
- Nechytailo, P., Dolzhenko, Yu., Starenkyi, I., Boltaniuk, P., & Horbniak, T. (2018). Pokhovannia druhoi polovyny XII – pershoi polovyny XIII stolittia poblyzu Bakotskoho pechernoho monastyria. *Materials and studies on archaeology of Sub-Carpathian and Volhynian area*, 22, 256–277. (in Ukrainian).
- Oliinyk, I. Drevnie pokhovannia zhinky vyiavyly u Kam'iantsi-Podilskom: shcho pro noho rozpovidaiut arkheolohy. Retrieved November 23, 2021, from https://ye.ua/istiriya/55944_Drevnye_pohovannya_zhinki_viyavili_u_Kam_yanci_Podilskomu_scho_pro_nogo_roz_povidayit_arheologi.html?fbclid=IwAR2mXluAvSk5VjuAGjQAWID-AmelcxyxGRCakKO7hsTxXbXqHcvF_-JQTds (in Ukrainian).
- Pasternak, Ya. (1948). Litopysnyi horod Plisnesk i problema variativ u Halychyni. *Naukovyi zbirnyk Ukrainiskoho Vilnoho Universytetu*, 5, 138–148. (in Ukrainian).

- Pasternak, Ya. (1998). *Staryi Halych (arkheolohichno-istorychni doslidy u 1850–1943 rr.)*. Ivano-Frankivsk: Vydavnytstvo «Plai». (in Ukrainian).
- Peleshchysyn, M. (1993). Arkheolohichni doslidzhennia v m. Chervonohradi. *Studia archaeologica*. Lviv, 82–83. (in Ukrainian).
- Peskova, A. (1984). Raskopki pamjatnikov arhitekturi XII v. v g. Vladimir-Volynskom. *Arheologicheskie otkrytija 1982 goda*, 316. (in Russian).
- Peskova, A. A. (1982). *Otchet o rabote Vladimiro-Volynskogo otrjada Arhitekturno arheologicheskoi jekspedicii v g. Vladimire-Volynskom v 1982 g.* Arhiv Volodimir-Volynskogo istorichnogo muzeju im O. M. Dvernichkogo – V-VIM – KD – 2278/1-5. (in Russian).
- Petehyrych, V. (2001). Pochatky Belza i Buska ta formuvannia yikh sotsialno-topografichnoi struktury v X–XIV st. *Halychyna i Volyn u dobu serednovichchia. Do 800-richchia z dnia narodzhennia Danyla Halytskoho*. Lviv, 199–209. (in Ukrainian).
- Petehyrych, V. (2011). Pro odne pokhovannia kniazhoi doby z Volyni. *Materials and studies on archaeology of Sub-Carpathian and Volhynian area*, 15, 162–172. (in Ukrainian).
- Petehyrych, V. (2020). Vid yazychnytstva do khrystianstva: transformatsiia pokhvalnoho obriadu i relihiinykh viruvan u naselennia Verkhnoi Nadbuzhanschyny v dobu rannoho serednovichchia. In N. Bulyk (red.), O. Tomeniuk (upor.), *Dukhovna kultura naselennia Prykarpattia, Volyni i Zakarpattia vid naidavnishykh chasiv do serednovichchia (vybrani problemy)* (s. 276–318). Lviv. (in Ukrainian).
- Petehyrych, V. M. (1990). Davnoruski pidplytovi pokhovannia Ternopilshchyny. *Tezy dopovidei i povidomlen 1-oi Ternopilskoi oblasnoi naukovoï istoryko-kraieznavchoï konferentsii, 1*. Ternopil, 71–73. (in Ukrainian).
- Petegirich, V. M. (1990). Mogil'niki Volyni. In Chernysh A. P. (red.), *Arheologija Prikarpat'ja, Volyni i Zakarpatt'ja (ranneslavjanskij i drevnerusskij periody)*. (s. 155–158). Kiev: Naukova dumka. (in Russian).
- Petehyrych, V., & Pavliv, D. (2013). Doslidzhennia pam'iatok kniazhoi doby na Malomu Polissi Lvivshchyny i pytannia lokalizatsii «belzkykh poliv». *Materials and studies on archaeology of Sub-Carpathian and Volhynian area*, 17, 193–222. (in Ukrainian).
- Petehyrych, V., & Pozikhovskiy, O. (2005). Borysohlibskiy enkolpion z Rivnenshchyny. *Materials and studies on archaeology of Sub-Carpathian and Volhynian area*, 9, 337–339. (in Ukrainian).
- Petehyrych, V., & Sokhatskyi, M. (1996). Znakhidky kniazhoi doby zi s. Ustia na Borshchivshchyni. *Litopys Borshchivshchyny*, 8, 16–18. (in Ukrainian).
- Pyvovarov, S. (2010). Arkheolohichni doslidzhennia na terytorii litopysnoho Vasyleva u 2008–2009 rr. *Halych i Halytska zemlia v doistorii i serednovichchi. Problemy metodolohii. Materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii*. Halych: Natsionalnyi zapovidnyk «Davni Halych», 9–13. (in Ukrainian).
- Pyvovarov, S. (2011). Medalion zi sviatym vershnykom z litopysnoho Vasyleva: sprobha interpretatsii. *Materials and studies on archaeology of Sub-Carpathian and Volhynian area*, 15, 392–396. (in Ukrainian).
- Pyvovarov, S. V. (2006). *Serednovichne naselennia mezhyrichchia Verkhnoho Prutu ta Serednoho Dnistra (XI – persha polovyna XIII st.)*. Chernivtsi: Zelena Bukovyna. (in Ukrainian).
- Pyvovarov, S. V. (2020). *Litopysnyi Vasyliv u Serednomu Podnistrov'i*. Istoryko-kraieznavchi narysy. Kyiv: NKPIKZ; Feniks. (in Ukrainian).
- Pid Lutskom rozkopaly mohyl'nyk, yakomu tysiacha rokiv. Retrieved May30, 2014, from <http://www.volynpost.com/news/33821-pid-luckom-rozkopaly-mohyl'nyk-iakomu-tysiach> (in Ukrainian).
- Prakhodniuk, O. M. (1977). Davnoruski pam'iatky Serednoho Podnistrov'ia. *Arkheolohiia*, 22, 93–109. (in Ukrainian).
- Pryshchepa, B. (2016). *Pohorynski mista v X–XIII st.* Rivne. (in Ukrainian).
- Pryshchepa, B. (2018). Gruntovi pokhovannia periodu Kyivskoi Rusi v baseini riky Horyn. *Materials and studies on archaeology of Sub-Carpathian and Volhynian area*, 22, 278–303. (in Ukrainian).
- Pryshchepa, B. A. (2002). *Zvit pro robotu spilnoi arkheolohichnoi ekspeditsii Rivnenskoho instytutu slov'ianoznavstva, Rivnenskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu ta Rivnenskoho kraieznavchoho muzeiu u 2001 rotsi*. Rivne. Naukovyi arkhiv Instytutu arkheolohii NAN Ukrainy. Spr. 2001/160. (in Ukrainian).

- Pryshchepa, B. A., Voitiuk, O. P., & Chekurkov, V. S. (2016). Rozkopky v Peresopnytsi. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2015*. Kyiv, 164–166. (in Ukrainian).
- Pryshchepa, B. A., & Tkach, V. V. (2016). Litopysnyi Duben i yoho silska okruha v X–XIII st. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 4(21). S. 43–51. (in Ukrainian).
- Pryshchepa, B. A., Chekurkov, V. S., Voitiuk, O. P., & Tkach, V. V. (2009). *Zvit pro arkheolohichni rozkopky bahatosharovoho poselennia ta mohylnya u misti Rivnomu na ploschi Korolenka u 2008–2009 rokakh*. Rivne. Naukovyi arkhiv Instytutu arkheolohii NAN Ukrainy. Spr. 2008/101. (in Ukrainian).
- Pryshchepa, B. A., Chekurkov, V. S., & Tkach, V. V. (2008). *Zvit pro arkheolohichni rozkopky bahatosharovoho poselennia ta mohylnya u misti Rivnomu na ploschi Korolenka u 2007 rotsi*. Rivne. Naukovyi arkhiv Instytutu arkheolohii NAN Ukrainy. Spr. 2007/200. (in Ukrainian).
- Pryshchepa, B. (2011). *Dorohobuzh na Horyni u X–XIII st*. Rivne. (in Ukrainian).
- Prishhepa, B. A. (1983/95). *Otchet o rabote arheologicheskoy jekspedicii Rovenskogo kraevedcheskogo muzeja v 1983 g*. Rovno, 1984. Naukovij arhiv Institutu arheologii NAN Ukraïni. Spr. 1983/95. (in Russian).
- Pshenychnyi, Yu. (2018). Poselennia ta mohylnyk XII–XIII stolittia v Dubni na ostrovi Kempa. *Materials and studies on archaeology of Sub-Carpathian and Volhynian area*, 22, 304–314. (in Ukrainian).
- Pshenychnyi, Yu. L. (2015). *Arkheolohichni doslidzhennia u m. Dubno poblyzu Spaso-Preobrazhenskoi tserkvy na ostrovi kempa u 2014 r*. Dubno. Naukovyi arkhiv Instytutu arkheolohii NAN Ukrainy. Spr. 2014/51. (in Ukrainian).
- Pshenychnyi, Yu. L., & Tkach V. V. (2018). *Zvit pro arkheolohichni rozkopky u m. Dubno na ostrovi Kempa v 2017 r*. Dubno. (in Ukrainian).
- Rappoport, P. (1977). Staraja kafedra v okrestnostjah Vladimira-Volynskogo. *Sovetskaja arheologija*, 4, 253–266. (in Russian).
- Rappoport, P. A. (1976). Raskopki cerkvi «Staraja kafedra» vo Vladimere-Volynskom. *Arheologicheskie otkrytija 1975 goda*, 384–385. (in Russian).
- Ratych, O. (1949). *Zvit pro robotu Verkhno-Dnistrianskoi slov'ianskoi ekspedytsii za 1949 rik*. Lviv. Naukovyi arkhiv viddilu arkheolohii Instytutu ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy. Op. 5. Od. zb. 62. (in Ukrainian).
- Ratych, O. O. (1957). *Drevnoruski arkheolohichni pam'iatky na terytorii zakhidnykh oblastei URSS*. Kyiv. (in Ukrainian).
- Ratych, O. (1953). *Rozkopky horodyshcha v s. Kopachyntsiakh v 1953 r. (Zvit pro robotu slov'ianskoho zahonu Podilskoi ekspedytsii)*. Lviv. Naukovyi arkhiv viddilu arkheolohii Instytutu ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy. Op. 5. Od. zb. 137. (in Ukrainian).
- Ratych, O. (1955). *Arkheolohichna rozvidka na Verkhnomu Dnistri v 1949 r. Arkheolohichni pam'iatky URSS*, 5, 158–164. (in Ukrainian).
- Ridush, B. T. (2000). Do pytannia pro kultovi pechery slov'ian u Podnistrov'i. *Arkheolohichni studii*, 1, 184–193. (in Ukrainian).
- Rudych, T. O. (2015). Antropolohichni material davnoruskoho mohylnya Zelenche *Arkheolohiia*, 1, 99–108. (in Ukrainian).
- Saichuk, B. T., & Tronevych, P. O. (1990). Pidplytove pokhovannia u Lutskomu zamku. *Mynule i suchasne Volyni. Osvita. Nauka. Kultura. (Tezy dopovidei ta povidomlen IV Volynskoi istoryko-kraieznavchoi konferentsii – 13–14 kvitnia 1990 roku)*, 2, 16–17. (in Ukrainian).
- Sajchuk, B. T. (1988–1990). *Otchet o provedenii spasatel'nyh arheologicheskikh rabot v Starom gorode Lucka Volynskoj oblasti*. Luck. Ch. I–II. Naukovyi arkhiv Administratsii Luts'koho Derzhavnoho istoryko-kulturnoho zapovidnyka. Spr. № 203. (in Russian & in Ukrainian).
- Samoliuk, V. O. (2009). Rozkopky gruntovoho mohylnya doby bronzy ta davnoruskoho chasu v s. Liuchyn na Rivnenshchyni. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2008 r*. Kyiv, 270–272. (in Ukrainian).
- Sviesnikov, I. K. (1949). Pokhovannia XI stolittia v Smilnytsi kolo Staroho Sambora. *Arkheolohichni pam'iatky URSS*, 1, 86–90. (in Ukrainian).
- Sviesnikov, I. K. (1959). *Arkheolohichni roboty Lvivskoho istorychnoho muzeiu v 1952–1957 rr. Arkheolohichni roboty muzeiu v 1952–1957 rr*. Lviv, 3–29. (in Ukrainian).

- Svieshnikov, I. K. (1990). *Zvit pro robotu Zvenyhorodskoi arkheolohichnoi ekspedytsii za 1989 rik*. Lviv. Naukovyi arkhiv viddilu arkheolohii Instytutu ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy. (in Ukrainian).
- Svieshnikov, I. K. (1991). *Zvit z roboty Zvenyhorodskoi arkheolohichnoi ekspedytsii u 1990 r*. Lviv. Naukovyi arkhiv viddilu arkheolohii Instytutu ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy. (in Ukrainian).
- Svieshnikov, I. K. (1994). *Zvit z roboty Zvenyhorodskoi arkheolohichnoi ekspedytsii u 1993 r*. Lviv. Naukovyi arkhiv viddilu arkheolohii Instytutu ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy. (in Ukrainian).
- Svieshnikov, I. K., Nikolchenko Yu. M. (1982). *Dovidnyk z arkheolohii Ukrainy: Rovenska oblast*. Kyiv: Naukova dumka. (in Ukrainian).
- Sytnyk, O. (2012). *Arkheolohichna nauka u Lvovi. Persha polovyna XX st*. Lviv-Rzeszów: Mitel.
- Silaiev, O., & Liaska, V. (2012). Rozvidky na Lvivshchyni. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2011 r*. Kyiv, 308–309. (in Ukrainian).
- Smishko, M. (1947). *Shchodennyk dubenskoï arkheolohichnoi kompleksnoi ekspedytsii. Ch. I*. Naukovyi arkhiv viddilu arkheolohii Instytutu ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy. (in Ukrainian).
- Smishko, M. (1948). *Zvit pro robotu Dubenskoï arkheolohichnoi ekspedytsii 1947 r*. Lviv. Naukovyi arkhiv viddilu arkheolohii Instytutu ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy. (in Ukrainian).
- Smishko, M. Yu. (1952). Doslidzhennia pam'iatok kultury poliv pokhovan v zachidnykh oblastiakh URSS u 1947 r. *Arkheolohichni pam'iatty URSS*, 3, 337–378. (in Ukrainian).
- Starchuk, I. D. (1948/20). *Zvit z Plisneskoï arkheolohichnoi ekspedytsii za 1947 i 1948 rr*. Lviv. Naukovyi arkhiv Instytutu arkheolohii NAN Ukrainy. Spr. 1948/20. (in Ukrainian).
- Starchuk, I. D. (1949). *Shchodennyk rozkopok Plisneskoï arkheolohichnoi ekspedytsii Lvivskoho Viddilu Instytutu arkheolohii AN URSS za chas vid 1–10 veresnia 1949 r*. Plisnesk. Naukovyi arkhiv viddilu arkheolohii Instytutu ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy. (in Ukrainian).
- Starchuk, I. D. (1952). Rozkopky horodyshcha Plisneska v 1947–1948 rr. *Arkheolohichni pam'iatty URSS*, 3, 379–394. (in Ukrainian).
- Starchuk, I. D. *Zvit zi statsionarnykh rozkopiv v 1949 r. na horodyshchi «Plisnesko»*. Lviv. (rukopys). Naukovyi arkhiv viddilu arkheolohii Instytutu ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy. Op. 5. Od. zb. 36. (in Ukrainian).
- Starchuk, I. D. *Shchodennyk roboty arkheolohichnoi ekspedytsii v horodyshchi Plisnesko za 1948 r*. Naukovyi arkhiv viddilu arkheolohii Instytutu ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy. Op. 5. Od. zb. 49. (in Ukrainian).
- Steblii, N., & Dovhan, P. (2019). Arkheolohichni oznaky tserkvy kniazhoi doby na terytorii litopysnoho Buzhska (za materialamy doslidzhen 2015–2018 rokiv). *Kniazha doba: istoriia i kultura*, 13, 85–92. (in Ukrainian).
- Terskyi, V. S. (1980). *Zvit pro robotu Rovenskoho davnoruskoho zahonu Volyno-Podilskoi arkheolohichnoi ekspedytsii Instytutu suspilnykh nauk AN URSS /26/X-28/XI – 1979 r*. Lviv. Naukovyi arkhiv Rivnenskoho oblasnoho kraieznavchoho muzeiu. ROKM. №. 17520. (in Ukrainian).
- Terskyi, V. S. (1986). *Zvit pro provedenu robotu po vidkrytomu lystu №125/234 vid 8 lypnia 1985 r. na im'ia molodshoho n/s viddilu arkheolohii Instytutu suspilnykh nauk AN URSS kandydata Istorychnykh nauk Terskoho V. S. ocholiuvanykh nym Rovenskoho davnoruskoho zahonu ta Radekhyvskoi hospdohovirnoi arkheolohichnoi ekspedytsii Instytutu suspilnykh nauk AN URSS v 1985 rotsi*. Lviv. Naukovyi arkhiv Rivnenskoho oblasnoho kraieznavchoho muzeiu. Spr. № 17525. (in Ukrainian).
- Terskyi, V. S. (1987). *Zvit pro provedenu robotu po vidkrytomu lystu №73/125 vid 7 travnia 1986 r. vydanomu m.n.s. kand. ist. n. Terskomu V. S. na pravo rozkopok ta rozvidok v. s. Peresopnytsi ta Vilevi Rovenskoi obl., v Brodivskomu r-ni Lvivskoi obl. v zoni melioratsii k-pu im. Chapaieva, a takozh v Volynskii obl. Horokhyvskomu r-ni (rozidkovi rozkopky dlia napysannia Zvodu pamiatok arkheolohii Volynskoi obl.* Lviv. Naukovyi arkhiv Rivnenskoho oblasnoho kraieznavchoho muzeiu. Spr. № 17526. (in Ukrainian).
- Terskyi, S. (2002). Doslidzhennia u Volodymyri ta Zymno. *Arkheolohichni vidkryttia v Ukraini 2000–2001 rr*. Kyiv, 78–80. (in Ukrainian).

- Terskyi, S. (2010a). *Kniazhe misto Volodymyr*. Lviv: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». (in Ukrainian).
- Terskyi, S. (2010b). *Istoriia arkeolohichnykh doslidzhen ta istorychnoho kraieznavstva Volyni*. Lviv: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Lvivska Politekhnika». (in Ukrainian).
- Terskyi, S. V. (1998). Khram Ivana Khrestytelia na Rynkovii ploshchi kniazhoho Lucheska. *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka*, 235, 608–618. (in Ukrainian).
- Terskyi, V. S. (1978). *Zvit pro robotu Peresopnytskoho arkeolohichnoho zahonu Volyno-Podilskoi ekspeditsii Instytutu suspilnykh nauk AN URSS v 1977 rotsi*. Lviv. Naukovyi arkhiv Rivnenskoho oblasnoho kraieznavchoho muzeiu. F. Dop. № 241442/1. (in Ukrainian).
- Terskyi, S. (2004). Doslidzhennia litopysnoi okruhy kniazhoho Volodymyra. *Instytut ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy v 2003 rotsi. Informatsiinyi biuletyn*. Lviv, 61–64. (in Ukrainian).
- Terskyi, S. V. (2006). *Luchesk X–XV st.* Lviv: Vyd-vo Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». (in Ukrainian).
- Tylishchak, V. S. (2006). Rozvidky v Monastyrskom ta Pidhaietskomu r-nakh Ternopilskoi obl. u 2005 r. *Arkeolohichni doslidzhennia v Ukraini 2004–2005 rr.* Kyiv, 355–358. (in Ukrainian).
- Timofeev, E. I. (1961). Rasselenie jugo-zapadnoj grupy vostochnykh slavjan po materialam mogil'nikov X–XII vv. *Sovetskaja arheologija*, 3, 56–75. (in Russian).
- Tymoshchuk, B. O. (1952b). Rozvidka v baseini r. Prut. *Arkeolohichni pam'iatky URSS*, 3, 409–416. (in Ukrainian).
- Timoshchuk, B. (1953/18). *Otchet ob isledovagijah Lenkovickogo gorodishha (drevnie Chernovcy)*. Chernovcy. Naukovyi arkhiv Institutu arheologii NAN Ukraini. Spr. 1953/18. (in Russian & in Ukrainian).
- Tymoshchuk, B. (1976). *Slov'iany Pivnichnoi Bukovyny V–IX st.* Kyiv. (in Ukrainian).
- Timoshchuk, B. A. (1957). Nadgrobie iz s. Musorovka Chernovickoj oblasti. *Sovetskaja arheologija*, 3, 254–256. (in Russian).
- Timoshchuk, B. A. (1959). Lenkoveckoe drevneruskoe gorodishhe. *Sovetskaja arheologija*, 4, 250–257. (in Russian).
- Timoshchuk, B. A., & Vinokur, I. S. (1962). Pam'jatniki epohi polej pogrebenij na Bukovine. *Kratkie soobshhenija o dokladah i polevyh issledovanijah instituta istorii material'noj kul'tury*, 90. *Pam'jatniki rannego srednevekov'ja*, 73–76. (in Russian).
- Tymoshchuk, B. O. (1952a). Arkheolohichni pam'iatky s. Vasyleva, Chernivetskoj oblasti. *Arkheolohichni pam'iatky URSS*, 3, 395–400. (in Ukrainian).
- Tymoshchuk, B. O. (1958/19). *Rozkopky staroslov'ianskoho khramu v s. Vasyliv, Chernivetskoj obl. (Zvit pro arkeolohichni doslidzhennia Chernivetskoho kraieznavchoho muzeiu v 1958 r.)*. Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy. Spr. 1958/19. (in Ukrainian).
- Tymoshchuk, B. O. (1969). *Pivnichno Bukovyna – zemlia slov'ianska*. Uzhhorod: Karpaty. (in Ukrainian).
- Tymoshchuk, B. O. (1974). *Zustrich z lehendoiu. Uzhhorod: «Karpaty»*. (in Ukrainian).
- Tymoshchuk, B. O. (1982). *Davnoruska Bukovyna (X – persha polovyna XIV st.)*. Kyiv: «Naukova Dumka». (in Ukrainian).
- Tymoshchuk, B. O. (1959/22). *Zvit pro rozkopky davnoruskoho khramu v s. Vasyliv, Chernivetskoj oblasti v 1958–1959 rokakh*. Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy. Spr. 1959/22. (in Ukrainian).
- Tolochko, P. P. (Ed.) (2015). *Instytut arkeolohii Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. 1918–2014*. Kyiv: VD «ADEF-Ukraina». (in Ukrainian).
- Tomenchuk, B. P. (1981/33). *Zvit pro rozvidkovi okhoronni rozkopky na davnoruskomu horodyshchi Zamchyshe v s. Oleshki v Sniatynskomu raioni Ivano-Frankivskoi oblasti v 1981 r.* Ivano-Frankivsk. Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy. Spr. 1981/33. (in Ukrainian).
- Tomenchuk, B. P. (1982/123). *Zvit pro okhoronni rozkopky na davnoruskomu horodyshchi Zamchyshe v s. Oleshki v Sniatynskoho raionu Ivano-Frankivskoi oblasti provedeni v 1982 rotsi*. Ivano-Frankivsk. Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy. Spr. 1982/123. (in Ukrainian).

Tomenchuk, B. P. (1983/100). *Zvit pro okhoronni rozkopky na davnoruskomu horodyshchi Zamchyshche v s. Oleshkiv Sviatynskoho raionu Ivano-Frankivskoi oblasti*. Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy. Spr. 1983/100. (in Ukrainian).

Tomenchuk, B. P. (1984/169). *Zvit pro okhoronni arkeolohichni rozkopky na davnoruskomu horodyshchi Zamchyshche v s. Oleshkiv Sniatynskoho raionu Ivano-Frankivskoi oblasti ta rozvidky v Ivano-Frankivskii ta Chernivetskii oblastiakh*. Ivano-Frankivsk. Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy. Spr. 1984/169. (in Ukrainian).

Tomenchuk, B. P. (1985). *Drevnerusskij mogil'nik na Srednem Dnestre*. *Arheologicheskij sbornik*, 26, 88–95. (in Russian).

Tomenchuk, B. P. (1989/158). *Zvit pro okhoronni rozkopky, provedeni davnoruskym zahonom slov'iano-ruskoj ekspeditsii Instytutu Arkheolohii AN URSS v s. Pitrych Tysmenetskoho r-nu Ivano-Frankivskoi obl. v 1989 r.* Ivano-Frankivsk. Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy 1989/158. (in Ukrainian).

Tomenchuk, B. P. (1990/93). *Zvit pro doslidzhennia davnoruskoho mohyl'nyka XII–XIII st. v s. Zalukva Halytskoho raionu Ivano-Frankivskoi oblasti*. Ivano-Frankivsk. Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy. Spr. 1990/93. (in Ukrainian).

Tomenchuk, B. P. (1993). *Doslidzhennia derev'ianoj rotundy na davnoruskomu horodyshchi v Oleshkovi na Pruti*. *Zapysky naukovoho tovarystva imeni Shevchenka*, 225, 87–96. (in Ukrainian).

Tomenchuk, B. P. (2006). *Arkheolohiia nekropoliv Halycha i Halytskoi zemli*. Odezha. Khrystyianizatsiia. Ivano-Frankivsk: Hostynets. (in Ukrainian).

Tomenchuk, B., & Melnychuk, O. (2009/255). *Zvit pro arkeolohichni doslidzhennia provedeni Halytskoiu arkeolohichnoju ekspeditsiieju v 2009 rotsi*. Ivano-Frankivsk, 2009–2010. Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy. Spr. 2009/255. (in Ukrainian).

Tomenchuk, B., & Melnychuk, O. (2017). *Khrystyianski nekropoli davnoho Halycha (XII–XVIII st.) na Kryloskii hori*. *Visnyk Instytutu arkeolohii*, 12, 70–85. (in Ukrainian).

Tomenchuk, B. P. (1992). *Okhoronni doslidzhennia derev'ianykh khramiv Halytskoi zemli*. *Arkheolohichni doslidzhennia, provedeni na terytorii Ukrainy protiahom 80-kyh rokiv derzhavnymy orhanamy okhorony pam'iatok ta muzeiamy respubliky*. *Tematychnyi zbirnyk naukovykh prats*. Kyiv, 87–95. (in Ukrainian).

Ushkova, Yu., & Nechytailo, P. (2020). *Shche raz pro pokhovannia № 1 zi skelnoho kompleksu bilia s. Vasylivka*. *Arkheolohiia Bukovyny: zdobutky ta perspektyvy: Tezy dopovidei IV mizhnarodnoho naukovooho seminaru (m. Chernivtsi, 11 hrudnia 2020 r.)*. Chernivtsi: Tekhnodruk, 192–195. (in Ukrainian).

Fylypchuk, A. (2017). *Poperedni rezultaty doslidzhennia linii zakhystu № 2 (valu № 7) Plisneskoho arkeolohichnoho kompleksu u 2016 r.* *Plisneski starozhytnosti*, 2, 63–93. (in Ukrainian).

Fylypchuk, A. (2019). *Davnii Plisnesk khrystyianskyi*. *Studia historia*, 3. Lviv. (in Ukrainian).

Fylypchuk, A. (2020). *Arkheolohiia khrystyianskykh nekropoliv litopysnoho Plisneska*. Lviv: Rastr-7. (in Ukrainian).

Fylypchuk, H. (2015). *Novyi khrystyianskyi nekropol litopysnoho Plisneska*. *Hileia*, 92, 109–111. (in Ukrainian).

Fylypchuk, H. (2016). *Novi materialy do vyvchennia khrystyianskykh mohyl'nykiv Plisneska*. *Visnyk Instytutu arkeolohii*, 11, 187–197. (in Ukrainian).

Fylypchuk, M. (1994). *Zvit pro arkeolohichni doslidzhennia Brodivskoi hospodohovirnoi arkeolohichnoi ekspeditsii Instytutu ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy u 1993 r. na terytorii Plisneskoho horodyshcha*. Naukovyi arkhiv viddilu arkeolohii Instytutu ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy. Lviv. (in Ukrainian).

Fylypchuk, M. (2004). *Riativni arkeolohichni roboty v litopysnomu Plisnesku v 2001, 2003 rr.* *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2002–2003 rr.*, 6, 328–333. (in Ukrainian).

Fylypchuk, M. (2014). *Slov'ianski poselennia VIII–X st. v ukrainskomu Prykarpatti*. Lviv. (in Ukrainian).

Fylypchuk, M., & Shui, N. (2006). Mohylnyky Plisneskoho arkeolohichnoho kompleksu IX–XIII st. yak dzherelo do vyvchennia etnokulturnykh vzaiemovplyviv na mikrorehionalnomu rivni. *Visnyk Instytutu arkeolohii*, 1, 71–85. (in Ukrainian).

Tsynkalovskyi, O. (1935). *Kniazhyi horod Volodymyr. Populiarno-naukovi narys*. Lviv. (in Ukrainian).

Tsynkalovskyi, O. (1937). Materialy do arkeolohii Volodymyrskoho povitu. *Zapysky Naukovoho Tovarystva imeni Shevchenka*, 154, 183–240. (in Ukrainian).

Chaika, R. (2002). *Naukovi zvit pro pidsumky doslidzhen na terytorii sil Nova Skvariava ta Hlynske Zhovkivskoho raionu Lvivskoi oblasti u 2002 rotsi*. Lviv. Naukovi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy. Spr. 2002/17. (in Ukrainian).

Chaika, R. (2005). Rozkopky mohylnya horodyshcha Shchekotyn na Roztochchi. *Arkeolohichni doslidzhennia v Ukraini 2003–2004 rr. Zaporizhzhia*, 458–459. (in Ukrainian).

Chernysh, O. P. (Ed.) (1982). *Arkeolohichni pam'iatky Prykarpattia i Volyni rannoslov'ianskoho i davnoruskoho periodiv*. Kyiv: Naukova Dumka. (in Ukrainian).

Chernysh, E. K. (1952). Rannetripol'skoe poselenie u s. Lenkovcy. *Kratkie soobshheniya o dokladakh i polevyh issledovaniyakh instituta istorii material'noj kul'tury*, 47, 41–51. (in Russian).

Chernysh, E. K. (1950). *Otchet za 1950 g. o rabote tripol'skogo otrjada Dnestrovskoj jekspedicii L'vovskogo otrjada Instituta arheologii AN USSR*. Naukovij arhiv viddilu arheologii Institutu ukraїnoznavstva im. I. Kryp'jakevicha NAN Ukraїni. Op. 5. Od. zb. 87. (in Russian).

Chykalenko, L. (1998). Spravozdannia z rozkopok v okolytsiakh starodavnoho Chervna vlitku 1940 roku. Pisliamova V. Petehyrycha & M. Fylypchuka. *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka*, 235, 623–637. (in Ukrainian).

Yukhymchuk, K. (2015). Ihor Svieshnikov ta Lvivskyi istorychnyi muzei (1945–1959 roky). *Arkeolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu*, 19, 199–215. (in Ukrainian).

Yahodynska, M. (2006). Poperedni doslidzhennia litopysnoho Shumska. *Serednovichni i rannomoderni oboronni sporudy Volyni. Kremenets–Ternopil*, 137–141. (in Ukrainian).

Yahodynska, M. (2007). Novi kultovi rechi z davnoruskyykh pam'iatok Zakhidnoho Podillia. *Materials and studies on archaeology of Sub-Carpathian and Volhynian area*, 11, 346–357. (in Ukrainian).

Yahodynska, M. (2012). Pokhovalni pam'iatky Zakhidnoho Podillia X–XIII st. *Arkeolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu*, 16, 219–283. (in Ukrainian).

Yahodynska, M. O. (2018). *Davnoruski pam'iatky Zakhidnoho Podillia u X–XIII st.: arkeolohichni pam'iatky Ternopilshchyn*. Ternopil: TOV «Terno-hraf». (in Ukrainian).

Abramowicz, A. (1991). *Historia archeologii polskiej: XIX i XX wiek*. Warszawa–Łódź: Instytut Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk. (in Polish).

Andrzejewski, A., & Sikora, J. (2009). Drohiczyn średniowieczny i nowożytny w świetle badań z roku 2006. *Podlaskie Zeszyty Archeologiczne*, 5, 153–195. (in Polish).

Andrzejewski, A., & Sikora, J. (2011). Street, Square and Cemetery in Medieval and Modern Drohiczyn. *Ulica, plac i cmentarz w publicznej przestrzeni średniowiecznego i wczesnonowożytnego miasta Europy Środkowej*. S. Krabath, J. Piekalski, K. Wachowski (Eds.). T. 13. Wratislavia Antiqua. Wrocław, 77–88.

Bertalan, Z. C., Prohnenko, I., Verba, T., Fjodorov, O., & Attila, T. (2019). Honfoglalás kori magyar jellegű sír Rovanci (Ua) határából. Adatok a 10. századi veretes készenléti íjtartó tegezsek kelet-európai elterjedéséhez. «*Hadak útján*» A népvándorlások fiatal kutatóinak XXIX. konferenciája Budapest, 2019. November 15–16. Budapest, 11–17. (in Hungarian).

Borowska-Strugińska, B. (2017). Antropologiczna analiza szczątków kostnych. *Wielokulturowe stanowisko 3 w Czerniczynie w świetle badań archeologicznych w latach 1981–1985*. A. Hychała (Ed.). Hrubieszów, 202–223. (in Polish).

Cybulska, M., Maik, J., & Sielski, J. (2016). Tekstyli z cmentarzyska w Czermnie, stan. 3, sezon badawczy 1976. *The early medieval settlement complex at Czermno in the light of results from past research (up to 2010): material evidence = Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy w Czermnie w świetle wyników badań dawnych (do 2010): podstawy źródłowe*. M. Florek, M. Wołoszyn (Eds.). Kraków–Leipzig–Rzeszów–Warszawa. Vol. I, 521–530. (in Polish).

Cybulska, M., Marciniak, M., & Sielski, J. (2018). Tekstylne znaleziska z wczesnośredniowiecznego Gródka nad Bugiem, stan. 1A. Analiza materiałów, techniki wykonania i pochodzenie. *The early medieval settlement complex at Gródek upon the Bug River in the light of results from past research (1952–1955): material evidence* = *Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy w Gródku nad Bugiem w świetle wyników badań dawnych (1952–1955): podstawy źródłowe. U źródeł Europy Środkowo-Wschodniej = Frühzeit Ostmitteleuropas* 4. Wołoszyn M. (Ed.). Kraków–Leipzig–Rzeszów–Warszawa, 741–799. (in Polish).

Dzieńkowski, T. (2010). Stan badań archeologicznych nad wczesnośredniowiecznymi cmentarzyskami szkieletowymi ziemi chełmskiej. «*In silvis, campis...et urbe*» *Średniowieczny obrządek pogrzebowy na pograniczu polsko-ruskim*. S. Cygan, M. Glinianowicz, P. Kotowicz (Eds.). Rzeszów–Sanok, 113–125. (in Polish).

Dzieńkowski, T. (2017). Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe i późnośredniowieczna osada wiejska. *Wielokulturowe stanowisko 3 w Czernicynie w świetle badań archeologicznych w latach 1981–1985* / pod redakcją A. Hyrczały. Hrubieszów, 94–189. (in Polish).

Dzik, M. (2015). *Przemiany zwyczajów pogrzebowych w międzyrzeczu Bugu i górnej Narwi (XI–XV w.)*. Rzeszów, T. I. (in Polish).

Florek, M. (2016). Cmentarzyska na stan. 1 (Grodzisko) i stan. 3 (Podgrodzie Dalsze) w Czermnie oraz na stan. 1 we Wronowcach – uwagi archeologa. *The early medieval settlement complex at Czermnio in the light of results from past research (up to 2010): material evidence* = *Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy w Czermnie w świetle wyników badań dawnych (do 2010): podstawy źródłowe*. M. Florek, M. Wołoszyn (Eds.). Kraków–Leipzig–Rzeszów–Warszawa. Vol. I, 373–384. (in Polish).

Florkiewicz, I., & Sikora, P. (2016). Uwagi na temat badań wykopaliskowych w Czermnie w 1952 r. *The early medieval settlement complex at Czermnio in the light of results from past research (up to 2010): material evidence* = *Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy w Czermnie w świetle wyników badań dawnych (do 2010): podstawy źródłowe*. M. Florek, M. Wołoszyn (Eds.). Kraków–Leipzig–Rzeszów–Warszawa. Vol. I, 225–240. (in Polish).

Ginałski, J. (2001). Wczesnośredniowieczny zespół sakralny na grodzisku «Horodyszcze» w Trepczy koło Sanoka. *Dzieje Podkarpacia*. Krosno. T. V. Początki chrześcijaństwa w Małopolsce, 349–377. (in Polish).

Ginałski, J., & Kotowicz, P. (2019). Gród «wrót węgierskich» – staroruski Sanok i jego najbliższe zaplecze. *Pogranicza w polskich badaniach mediewistycznych. Materiały V Kongresu Mediewistów Polskich*. Rzeszów. T. III, 123–148. (in Polish).

Gołub, S. (2016). Groby z okresu wczesnego średniowiecza. *Od cerkwi katedralnej króla Daniela Romanowicza do Bazyliki pw. Narodzenia NMP w Chełmie. Wyniki badań interdyscyplinarnych sezonu 2013–2014*. (pp. 149–153). Chełm. (in Polish).

Hübner, P. (1987). *Nauka polska po II wojnie światowej - idee i instytucje*. Warszawa: Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauk Politycznych. (in Polish).

Hupało, W. (2010). Wczesnośredniowieczne cmentarzyska Dźwinogrodu (Ukraina): kwestia periodyzacji i chronologii. *In silvis, campis...et urbe*» *Średniowieczny obrządek pogrzebowy na pograniczu polsko-ruskim* / pod. red. S. Cygan, M. Glinianowicza, P. Kotowicza. Rzeszów–Sanok, 233–245. (in Polish).

Kępa, M. (2012). *Analiza anatomo – antropologiczna serii szkieletów pochodzących ze stanowiska nr 2 – Grodzisko «Horodyszcze», Trepcza, gm. Sanok*. Kraków. (in Polish).

Kępa, M., & Głąb, H. (2010). Analiza anatomo-antropologiczna serii szkieletów z cmentarzyska grodziskowego na wzgórzu zamkowym w Sanoku. «*In silvis, campis...et urbe*» *Średniowieczny obrządek pogrzebowy na pograniczu polsko-ruskim*. S. Cygan, M. Glinianowicz, & P. Kotowicz (Eds.). Rzeszów–Sanok, 221–231. (in Polish).

Koperski, A. (1988a). Komunikat z badań ratowniczych wczesnośredniowiecznego grobu szkieletowego w Przemyślu przy ul. Pstrowskiego. *Rocznik Przemyski. Przemyśl*, 26, 392–400. (in Polish).

Koperski, A. (1988b). Nowe wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe w Przemyślu, ul. Krasieńskiego 49. *Rocznik Przemyski. Przemyśl*, 26, 413–420. (in Polish).

Koperski, A. (1994a). Komunikat z badań ratowniczych wczesnośredniowiecznego grobu szkieletowego w Przemyślu przy ul. Pstrowskiego. *Rocznik Przemyski*, 29–30(1(1)), 46–53. (in Polish).

Koperski, A. (1994b). Ślady wczesnośredniowiecznych grobów w Żurawicy, gm. Żurawica, woj. Przemysł. *Rocznik Przemyski*, 29–30(1(1)), 71–73. (in Polish).

Koperski, A. (2004). Cmentarzysko szkieletowe na wzgórzu zamkowym w Przemysłu. *Rocznik Przemyski. Przemysł*, 40(2). Archeologia, 147–177. (in Polish).

Koperski, A. (2010). Przemiany w obrządku pogrzebowym na przykładzie wczesno- i późnośredniowiecznych cmentarzysk odkrytych w Przemysłu. «*In silvis, campis...et urbe*» Średniowieczny obrządek pogrzebowy na pograniczu polsko-ruskim. S. Cygan, M. Glinianowicz, & P. Kotowicz (Eds.). Rzeszów–Sanok, 175–185. (in Polish).

Koperski, A., & Kociuba, J. (1994). Dwa wczesnośredniowieczne groby szkieletowe w Łowcach gm. Chłopice woj. przemyskie. *Rocznik Przemyski*, 29–30(1(1)), 75–79. (in Polish).

Kuśnierz, J. (2003). Historia i stan badań latopisowych grodów Czerwień i Wołyn oraz ich okolic. *Zamojsko-wołyńskie zeszyty muzealne*, 1, 6–22. (in Polish).

Kuśnierz, J. (2010). Średniowieczne cmentarzysko szkieletowe namajdanie grodziska w Gródku (stan. 1A), pow. Hrubieszowski, woj. Lubelskie, w świetle zachowanej dokumentacji badań archeologicznych komisji Grodów Czerwieńskich (1952–1955) «*In silvis, campis...et urbe*» Średniowieczny obrządek pogrzebowy na pograniczu polsko-ruskim. S. Cygan, M. Glinianowicz, & P. Kotowicz (Eds.). Rzeszów–Sanok, 247–266. (in Polish).

Kuśnierz, J. (2018). Gródek nad Bugiem, stan. 1A. Wyniki badań wykopaliskowych z lat 1952–1955. Cmentarzysko na majdanie grodziska. *The early medieval settlement complex at Gródek upon the Bug River in the light of results from past research (1952–1955): material evidence* = Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy w Gródku nad Bugiem w świetle wyników badań dawnych (1952–1955): podstawy źródłowe. *U źródeł Europy Środkowo-Wschodniej = Frühzeit Ostmitteleuropas 4*. Wołoszyn M. (Ed.). Kraków–Leipzig–Rzeszów–Warszawa, 707–734. (in Polish).

Kwiatkowska, B., & Kuźniarska, K. (2016). Analiza antropologiczna materiału szkieletowego zarejestrowanego na terenie zespołu osadniczego w Czermnie w latach 1972–1979. *The early medieval settlement complex at Czermino in the light of results from past research (up to 2010): material evidence* = Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy w Czermnie w świetle wyników badań dawnych (do 2010): podstawy źródłowe. M. Florek, M. Wołoszyn (Eds.). Kraków–Leipzig–Rzeszów–Warszawa. Vol. I, 337–364. (in Polish).

Lutsyk, I. (2021). The Medieval Christian Necropolis in the Kopachyntsi hillfort (Ukraine). Unpublished Research Materials. *Analecta Archaeologica Ressorviensia*, 16, 125–145.

Marek, E. A. (2013). Wczesnośredniowieczne cmentarzyska chrześcijańskie z grobami podpływowymi z terytorium Polski południowo-wschodniej i Ukrainy Zachodniej – problematyka występowania. *Colloquia Russica. Series 1*(2). *Przemysł i ziemia przemyska w strefie wpływów ruskich X – połowa XIV w.* Kraków, 33–37. (in Polish).

Marek, E. A. (2014). Nowe interpretacje położenia wybranych cmentarzysk z wczesnośredniowiecznymi grobami podpływowymi. *Naukovi studii, 7. Kultovi ta pokhovalni pam'iatky u Vislo-Dniprovskomu rehioni: problemy interpretatsii*, 335–343. (in Polish & in Ukrainian).

Pawlata, L. (1991). Wyniki badań nowo odkrytego cmentarzyska wczesnośredniowiecznego w Drohiczynie, woj. białostockie. *Rocznik Białostocki*, 17, 111–126. (in Polish).

Skibiński, S. (1959–1960). Grób wczesnośredniowieczny na Kredowej Górze w Chełmie. *Wiadomości Archeologiczne*, 26, 303–304. (in Polish).

Swiesznikow I., & Hupało W. (1996). Uwagi na temat chronologii obiektów na grodzie właściwym w Dźwinogrodzie (Zvenygorod) koło Lwowa. *Sprawozdania Archeologiczne*, 48, 177–197. (in Polish).

Wołoszyn, M., Dzieńkowski, T., Kuźniarska, K., Nosek, E. M., Stępiński, J., Florkiewicz, I., & Włodarczyk, P. (2018). A burial in the rampart of the stronghold in Czermino-Cherven' and its significance for the chronology of the Cherven' towns. *Lebenswelten zwischen archäologie und geschichte festschrift für Falko Daim zu seinem 65 geburtstag. Monographien des RGZM / Jörg Drauschke, Ewald Kislinger, Karin Kühtreiber, Thomas Kühtreiber, Gabriele Scharrer-Liška, Tivadar Vida* (Hrsg.). Band 150. Mainz, 459–479. (in German).

Zielińska, M., & Kotowicz, P. (2010). Cmentarzysko grodowe na wzgórzu zamkowym w Sanoku. "In silvis, campis...et urbe" Średniowieczny obrządek pogrzebowy na pograniczu polsko-ruskim. S. Cygan, M. Glinianowicz, & P. Kotowicz (Eds.). Rzeszów–Sanok, 187–220. (in Polish).

Zoll-Adamikowa, H. (1966). Wczesnośredniowieczne cmentarzyska szkieletowe Małopolski. Cz. I. Źródła. Wrocław–Warszawa–Kraków. (in Polish).

Zoll-Adamikowa, H. (1971). Wczesnośredniowieczne cmentarzyska szkieletowe Małopolski. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk. Cz. II. Analiza. (in Polish).

Стаття: надійшла до редакції 14.02.2022

прийнята до друку 09.06.2022

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF MEDIEVAL CHRISTIAN FUNERAL SITES ON THE TERRITORY OF HALYCH-VOLYNIAN LANDS AFTER 1939

Iryna LUTSYK

*Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of NAS of Ukraine,
Vynnychenko Str., 24, 79008, Lviv, Ukraine,
e-mail: irynalutsyk00@gmail.com*

Propose continuation of the article published in the previous issue, devoted to archaeological studies of medieval Christian burial sites on the territory of the Halych-Volynian lands, conducted before 1939. Due to the fact that the indicated areas were at different times under the authority of different states, where archaeological studies of burial sites took place, accumulation of materials and their publication, etc. were conducted, several periods of research were distinguished. It is noted that changes on the political map of the world took place once again with the beginning of the Second World War and were associated with the formation of a new Polish-Soviet border in 1939, and later in 1945, as a result of which the former Halych-Volynian lands became part of Poland and the Ukrainian SSR. The last exchange of territories was observed in 1951. It was these boundaries of the Polish-Ukrainian border that were approved with the declaration of Ukraine's independence in 1991, and they remain unchanged to present.

In this regard, the studies conducted in Ukraine and Poland are separately characterized. At the same time, two periods are distinguished within the first period: 1939–1991 (Soviet) and 1991–present (Ukrainian). Research on the territory of Poland is outlined in the period from 1939 to the present.

It was established that the researches that took place as part of the Ukrainian SSR (third period) continued the tradition of studying medieval temple architecture, as well as the burials located in the complex, however, a significant number of necropolises were discovered accidentally. It was observed that the information about them is quite generalized, and this is connected both with the tasks that scientists set before themselves, and with the state of the research methodology at that time. Significant progress in the development of the latter has been observed only since the 1970s, however, despite the individual cases of involving anthropologists in the process of studying burial monuments, this practice was more the exception than the rule. However, during this time, a significant source base was accumulated, which, in combination with the materials of previous studies, made it possible to carry out the first general studies devoted to the burials of the IX–XIII centuries. It was established that some of the materials were exported from Ukraine.

It is noted that with the declaration of Ukraine's independence, a new period (fourth) began in the study of the researched issues, in the end, as well as the scientific tradition in general. Only Ukrainian scientists obtained the right to conduct archaeological research, and excavation materials stopped being exported to the Union republics. During this period, a further progression of excavation techniques and fixation of the discovered sites was noted. It has been observed that anthropologists are increasingly involved in research; there

is a rethinking of approaches to the study of burials in general; more and more general works devoted to this issue appear, and the sights themselves are increasingly becoming the object of research.

It has been established that excavations carried out on the territory of Poland, which in the post-war period was included in the list of countries of the social camp and remained a satellite of the USSR until 1989, are marked by an in-depth study of the ethnogenesis of the Slavs and monuments of the princely era on the Polish-Rus border. This caused concern among Polish scientists about a possible border change in favour of the USSR in the future. Then and in the following decades, a number of burial sites were opened. The qualitative methodical level and the selection of anthropological material for analysis since at least the 50s of the 20th century have been identified as a feature of the conducted research. It is emphasized that during the last decade, professional analysis of the previously accumulated material, its verification, generalization and publication has been carried out, and in addition, a number of new monuments have been opened. It is noted that in conditions of sufficient funding, the study of burial monuments takes place on the basis of interdisciplinarity.

Key words: history of research, archaeology, burials, Christianity, the Middle Ages, Rus'.